

BLATUL

BCU "1 Decembrie 1918" University Library Cluj

ANUL II. No. 5 MAIU 1935

B L A J U L

REVISTĂ LUNARĂ DE CULTURĂ

COMITETUL DE EDITURĂ: *Dr Vasile Aftenie, Aștilean Tenea, Olimpiu I Barna, Pompeiu Bârlea, Eugen Bucur, Celestin Cherebețiu, Dr Liviu Chinezu, Nicolae Comșa, Ion Covrig, Victor Crețu, Dr Ioan Cristea, Petru Cristea, Isaia Cristian, Pavel Dan, Dr Virgil Fulicea, Simeon Gizdavu, Dr Coriolan Pop-Lupu, Dr Nicolae Lupu, Ștefan Manciulea, Teodor Megieșan, Emil Mesaroș, Iuliu Moga, Octavian Modorcea, Ovidiu Neamțiu, Dumitru Neda, Augustin Nemeș, Ioan Oltean, Grigorie Pădureanu, Emil Pintican, Alexandru Pol, Ștefan Pop, Emil Nireștean, Filip Pop, Dionisie Popa, Laurian Puia, Ioan Radocea, Virgil Stoica, Dr Coriolan Suciu, Dr Ioan Suciu, Dr Septimiu Todoran, Stigismund Toduța, Nicolae Țarină, George Veliciu, Eugen Vișa, Ioan Vultur.*

COMITETUL DE REDACȚIE: *Pavel Dan, Dr Virgil Fulicea, Dr Nicolae Lupu, Ștefan Manciulea, Dionisie Popa*

SECRETAR DE REDACȚIE: Nicolae Comșa

CUPRINSUL Nr. 5

<i>Ion Covrig-Nonea</i>	Livrescul ca normtiv al vieții
<i>George Fonea</i> . . .	Cănița (versuri)
<i>Mircea Alexiu</i> . . .	Neguțătorul de slovă (proză)
<i>Șt. Manciulea</i> . . .	Granița de vest. Români din Carpații Cehoslovaciei, Moravia, Silezia, Polonia, Croația și Slavonia în secolele XIV--XVI

Cronici. *N. Comșa:* Cezar Petrescu: Luceafărul, *Andrei Ungheri:* Literatura săsească ardeleană din zilele noastre, *Tenea Aștilean:* Școala de experiență din Blaj a dlui Toma Cocișiu, *Virgil Fulicea:* Michelangelo omul.

Cărți-Reviste. *Săptămâna cărții* (V. Stoica); *Dr. N. Lupu:* Religia strămoșilor (Pr. I. Suciu); *Roger Vercei:* Căpitan Conan, roman (Dis.); *Mihail Șerban:* Idolii de lut roman (N. C.).

Abonamentul anual . . . . . Lei 180
Pentru instituții, autorități și străinătate . „ 300

Redacția: str. Reg. Ferdinand, 23, **Administrația:** str. Avr. Iancu, 8.

B L A J U L

9 mai 1935

Livrescul ca normativ al vieții

S'au dedicat cărții ditirambice imnuri de slavă, apoteozându-se binefacerile patronate de ea pentru cultura omenească. S'a preaslăvit tiparul, inventatorul lui, Guttenberg, fiind trecut — din inițiator și deschizător de drumuri în domeniul tehnicii livrești — într'un adevărat simbol, simbol al unei noi forme de prezentare dar, mai ales, de popularizare a gândurilor și sentimentelor umane. Căci prin ea, prin carte, comoara de idei ce a încolțit și rodit în creerul personalităților de mare factură sufletească, ca și clocotul simțemintelor ce le-a răscolit și frământat vieța, nutrindu-le — prin aceasta — tensiunea spirituală și tragismul lor interior, se păstrează într'o nealterată formă, într'o haină voită și croită de ei, cea mai potrivită pentru ele. Idei, sentimente și acțiuni, irezistibile porniri, pătimase dorinți, surde și dureroase pasiuni, speranțe voalate și colorate în roz, etc., individuale sau colective, se lasă prinse, ca într'o plasă, — sub influența baghetei magice a celui ce știe să le vadă, ca apoi prinse în formule, să fie exprimate în scris și trecute pe hârtie: cartea. Sisteme de idei, formule spirituale, devize de luptă, mentalități, opinii, psihoze colective, etc. din vieța grupului, se cristalizează și sedimentează în tipare fixe, pătrându-se: cartea. Experiența individuală și colectivă se închide și se barează în lăuntru unor ziduri care-i asigură ființa, după ce a fost consumată până la epuizare prin trăire: cartea.

Cartea se prezintă astfel ca o mare tezaurieră: înregistrează, depozitează și păstrează, — cu fidelitatea ce i s'a încredințat, — bunuri spirituale, valori culturale, forme de vieță și experiențe, individuale sau colective. Experiența individuală și de grup dintr'un câmpiu de timp și spațiu, dintr'o epocă deci, își clădește

depozitul în carte, fiindcă ea este memoria vieții istorice, a vieții trăite tumultuos, cu frenezie și intensitate, până la consumarea ei totală, pe care Cronos se pregătește să o înghită, aruncând lințoliul uitării peste ea. Vieța prezentului, savurată din plin în variata-i gamă de aspecte și manifestări ce le ia pe diversele ei planuri existențiale, înclinată să alunece în trecut, sporind cu noi evenimente împărăția morții și uitării, se lasă strânsă în chingile livești, rămânând mărturie pentru viitor, pentru trăiri ce vor urma.

I se știrbește în acest fel prin ea, prin carte, lui Cronos privilegiul — avut odinioară — de a nimici vieța ce se naște, desprinsă din viitor, cu ființa în prezent, sortită în mod fatal încorporării în neantul trecutului. Vieța scapă hrăpărețelor lui ghiare cu toate că i se înfig adânc în trup. Foamea nepotolită a lui Cronos, deși înghite vieța, nu o devorează total, până la epuizare. Înghițită de el, ea reușește să se sustragă consumării, ca și Zeus, fixată și păstrată în cărți.

* * *

Labirint cu încurcate coridoare și ieșiri, ascunziș de bogate comori, cartea nu-și tănuiește și zăvorește totuși tezaurul. Lacătele ușilor lipsesc, iar porțile se deschid larg la ciocănitul celui ce vrea și știe să bată. Bogățiile și le lasă desvăluite; sunt expuse vederii tuturor; nestingherite circulă în lume printre oameni, toți având dreptul și libertatea să se înfrupte din ele, dacă se pricep să ia și să utilizeze ofertele. Stăvilare opri-toare ale cărărilor ce duc în împărăția cărții nu sunt decât pentru ignoranți, rău voitori și imbecili. Cei ce vreau și știu să se obosească pe sgrunțoasele căi ale slovei, — ca prin ele să între în locașul fermecat al cărții, n'au de ce să se teamă: cartea nu-și refuză darurile aceluia care știe să le primească.

Și oamenii, generații după generații, vin la locul dătător de lumină și înțelepciune, se precipită asupra cărții, se adâncesc în tănuitele ei slove, ca să desprindă din rândurile ei tâlcul vieții și al formelor de existență ce populează lumea. Se apropie de carte, ca cei vechi

de templele în cari preoții descopereau ascunsele gânduri ale zeilor, să asculte oracolele ei și, prin ele, să afle tainutul înțeles al existenței, cu rosturile ei învăluite în mister. Caută în ea, în carte, expresia gândurilor și simțemintelor altor ființe umane, tumultuoasa lor tensiune interioară, tragismul existenței lor, experiența lor, ca din ele să sesizeze alcătuirea vieții care a fost, vieța ce s'a trăit și consumat, înghițită de foamea etern nepotolită a lui Cronos, care vieță, confruntată cu cea prezentă, în curs de desfășurare și trăire, să trădeze ceva din enigmele ei, lăsând deschise și înțelese drumurile ce se pregătește să le calce de aici înainte, în viitor. Vrea omul, ajutat de carte, să descifreze, din bogata gamă de trăiri și experiențe din trecut, cristalizate și depozitate în cărți, sensul și liniile mari de orientare ale realității, cu formele ei multiple și complicate de existență.

Căci cartea nu este numai o tezaurieră a vieții ce a fost, ce s'a trăit și s'a consumat, trecută deja în istorie. Nu este numai o martoră a trecutului, o memorie a vieții istorice, ci mai are un alt rost, important, covârșitor de important, pentru vieța umană: servește ca normativ al vieții omului; este o călăuză pentru vieță, o conducătoare a ei.

Depozitara experienței umane, tabla de marmoră pe care s'au grefat cu litere de foc fragmente din vasta și ampla simfonie a tragediei omenеști, cartea este un nesecat isvor de înțelepciune, unde cei dornici vin să afle modele-mărturii despre alte experiențe, idei, simțăminte, mentalități, pasiuni, etc. decât ale lor și să ia, dela ele, povețe de viitor. Vin cu pași timizi să se scalde sufletește în apa slovei desvăluitoare de taine și să asculte grăindu-se despre trecutele vremi. Sub slova tâlcuitoare de sensuri și alcătuirii de vieți ce-au fost, epuizate prin trăire și roase de timp, desprinzând din ele povețe pentru prezent, pentru propria lor formă de vieță. Săltat în șeaua miticului Pergas, purtat pe aripele simțirii și gândului, sufletul omului rătăcește, vagabondând, în pădurea de rânduri a cărții, îmbătându-se

de fermecatul clocot al vieții ce i s'a încredințat spre păstrare ei. Rupe contactul cu prezentul, cu vieța-i comună până la banalitate de toate zilele, se desleagă de greutatea lutului și, pășit pe tărâmul unui alt plan existențial, contopit sufletește cu experiența altora cristalizată în carte, soarbe cu sete, savurând, ceeace slova îi destăinuie. Și din ea, ca dintr'un caier, toarce și deapănă firele pentru țesătura vieții lui. Se inspiră, oamenii, din cărți și iau ceeace găesc în ele ca model de trăire, ca îndreptar de conduită și normă de vieță. Savurează cu bolnavă pasiune mărturia vieții altora și fac eforturi să o imite. Apăsați de amintirea ei, nizuiesc să-și adăpteze vieța după cărți, după slova lor.

În acest fel, oamenii cari trăiesc între cărți, ajung să trăiască *prin* cărți. Se lasă purtați de slova și spiritul cărților, antrenați pe făgașele ce ele hrănesc și promovează, rupând — uneori — contractul cu vieța concretă, reală, sau — de cele mai multe ori — modelând realul după climatul cărților, interpretându-o prin el. Legătura cu vieța naturală, *cu vieța vie*, clocotitoare, tumultuoasă, ce se cere trăită și savurată din plin, este smulsă, și preocupările vitale impinse spre alte tărâ-muri. Sufletul, desorbit de povara ei, constrâns să se interiorizeze, făcând abstracție de exterior, ca să poată gusta cu frenezie și morbidă pasiune vieța ce i se prezintă, purtat pe platoul ideilor, simțemintelor, mentalității, ... fixată în cărți, uită de vieța nescrisă, cea care se cere trăită. Și, într'adevăr, prins și antrenat în vârtejul experiențelor cristalizate în cărți, îmbătat de alcoolul lor, uită — încetul cu încetul — de concret, de vieța lui reală. Se lasă atras în cercul de foc al mentalității livrești, învață să vadă lumea prin prisma ei, să judece și să aprecieze realitatea după valorile oferite de ea. Încet dar sigur se infiltrează în suflete, prin carte, un nou climat spiritual, o manieră nouă de a vedea, judeca și aprecia lumea, cu valorile ei, deosebit de cel subiectiv-individual. Cartea reușește să-și impună mulajele ei vieții individuale, târându-o pe cărările dragi ei, spre orizonturile și țelurile dorite de ea.

Eului individual i se suprapune un alter-ego, un eu de împrumut, strein, o realitate înafară de el, care, cu timpul, ajunge să-l copleșească, substituindu-se felului natural de a fi al eului individual. Se operează între cele două euri o osmoză, se ajunge la o adaptare, o adaptare însă unde eul individual pierde bătaia, fiind modelat de eul impus prin carte, mai corect, împrumutat din cărți. Individul se obișnuiește să vadă și să interpreteze realitatea și formele de existență prin prisma cărților.

Se ajunge, pe această cale, la o înțelegere și valorificare livrească a lumii și a vieții, cu formele lor multiple de manifestare. Se ajunge ca existențialul să fie închis și ordonat în sisteme după mulajele cărții, adică a felului cum alții au văzut, interpretat și apreciat realitatea. Acești „alții“, firește — oameni și ei, au desprins din experiența lor, din viața lor, crâmpie pe cari le-au îngrămădit în cărți, iar odată îngrămădite, servesc ca puncte de reper în eflorescența și cristalizarea unei noi mentalități și a unui nou climat spiritual; devin habitudini generale de a privi lumea și viața. Maniera lor de a concepe și înțelege realitatea s'a generalizat, devenind îndreptar ideologic și îndreptar de viață pentru alții.

* * *

Se infiripează și se impune aici o firească întrebare: în ce măsură livrescul poate deveni un just normativ al vieții?

E necesar, pentru a storce un răspuns la o asemenea întrebare, să se alătore și să se confrunte două noțiuni: realitatea și cartea. E necesar ca vastul câmp al realului să fie pus în fața cărții spre a se vedea în ce măsură și cu câtă fidelitate ea îl înregistrează și conservă, oglindându-l.

Ca dat al experienței, nota fundamentală a realității este devenirea, dinamismul; adică veșnica mobilitate. Lumea și viața, cu formele lor multiple și variate de existență, se prezintă într'o postură incoherentă, de desechilibru: evoluiază, se schimbă și se transformă; se fac și se desfac, fără să fie vreodată complet alcăuite, așa notează Bergson. Formele de existență, așa cum ni

le prezintă nouă experiența, se desprind unele din altele, se desvoltă și, apoi, se destramă ca, pe ruinele lor, să apară modele noi. Din ruine și cadavre, pe solul lor, se clădesc noi forme de vieți, cari trăiesc un crâmpei de timp, într'un fragment de spațiu, în limitele căruia se desvoltă, ca apoi să devină ele înșile ruine, servind — la rândul lor — material de construcție pentru alte și alte moduri existențiale.

A desprins din noianul de fapte această concluzie geniala minte a lui Heraclit, cristalizând-o într'o formulă axiomatică, *panta rei*. Acest *panta rei*, ca maximă, rezumă viziunea dinamică a realității și notează caracterul ei de veșnică mobilitate, cu legea ei de nedepășit: legea schimbării, singura lege nesdruncinabilă a firii, iar afirmația — tot a lui Heraclit — că nu ne putem scălda de două ori în apa aceleiași râu, exemplifică și ilustrează teoria. Mobilitatea realității este un fapt de netăgăduit. O mobilitate nu numai de suprafață, ci și de adâncime. Lucrurile nu se schimbă și se transformă numai aparent, ci și în substanța lor, *ontic*: un lucru *devine* altul sub impulsul acelei legi neînduplecate a schimbării, geloasă de fixitatea ei.

Intuiția genială a lui Heraclit era, pentru vremea lui, o revoltă și o reacțiune împotriva spiritului grec apologet al rațiunii și îndrăgostit de structura geometrică a realității, considerată — în esențialitatea ei — ca statică, o viziune metafizică rezultat al popularizării ideilor eleate despre realitate, socotite astăzi ca simple iluzii, după cari mișcarea în sânul realității, oricât de minimă ar fi, nu există și nici nu poate să existe fiindcă realitatea, în ființa ei intimă, este un *tot* închis și nemîșcat, încremenit în formele sale veșnice, static deci; structura sa, a realității, este geometrică, iar legile ce o guvernează de o necesitate riguros matematică; de aceea, în univers, totul este armonie și ordine, zic eleații. Dar acest fel geometric de a vedea lumea și vieața este o iluzie. Căci, ideia raționalității integrale a realității este un mit, „un act de credință, nu o axiomă de știință“, scrie dl D. D. Roșca¹⁾. Ea se cimentează

¹⁾ Existența tragică.

pe o temelie sufletească afectivă care face ca inteligența să se hazardeze în generalizări luând *partea drept tot*, adică ceea ce se găsește într'un domeniu restrâns să creadă că se găsește în întreg. Pentrucă inteligența omenească atunci când „a întreprins raționalizarea unor părți raționale — și a reușit în această întreprindere — s'a întâmplat ca tocmai porțiunea de realitate astfel raționalizată, deschizând noi perspective de comprehensiune, a făcut posibilă descoperirea unor iraționale nebănuite până aici. Inteligența urcată pe noile puncte de perspectivă, a descoperit iraționale în domenii pe cari le credea complet raționalizate și asimilate...“ De aceea, „existența ar putea fi comparată de un mare Ocean al necunoscutului, în care întâlnim insule și chiar continente, unde se arată existența unor legi raționale. Dar, până și aceste puține, ar avea în ultima analiză, numai un caracter statistic. Aceste insule însă, cum ne arată însuși termenul, nu sunt legate întreolaltă. Existența este, *cu alte cuvinte, parte irațională.* E și inteligibilă și absurdă“. De aici urmează că universul nu poate fi conceput ca dat odată pentru totdeauna, iar schimbările din el ca simple *transformări* ale unui conținut neschimbător din eternitate, Timpul este „stofa esențială a Lumii, Universul ne apare ca *etern provizor*, ca neisprăvit în însași substanța sa metafizică“. Prin urmare, ideea raționalității integrale a lumii apare ca un punct de vedere parțial, pe lângă care sunt posibile și alte puncte de vedere, *formă categorială relativă între alte multe.*

Așa se prezintă observației noastre curente lumea și vieța, dacă nu escalatăm zidurile înălțate de experiență spiritului omenesc. Experiența ne silește să ajungem la convingerea că „realitatea nu e făcută după mintea noastră. Ea nu e nici rațională, nici nerațională; ea este pur și simplu așa cum este, ca un aristocrat desinteresat față de cerințele imperioase ale minții noastre*)“. Ochii noștri o văd prin această prismă: văd

*) Al. Poșescu. Incercare asupra datelor ultime ale materiei pag. 120.

aparența ei, deși — în fond, — *substanțial*, la temelia lumii trebuie să existe un principiu creator, ordonator al universului, care țese pânza realității prezidând și dirijând transformarea cosmică.

Și, aici, interesează aspectul acesta experimental al realității; *interesează maniera cum lumea și vieața se prezintă observației omului*, lăsându-se strânse și dozate în cărți, ca apoi să servească îndreptar pentru forme existențiale ce vor veni, născute și dirijate — firește — aceste moduri existențiale, sub privirea severă a principiului metafizic patron al existenței.

* * *

Această realitate, bogată în forme de manifestare, prezentată nouă de experiență într'o continuă mobilitate și schimbare, i se cere cărții să o înregistreze și să o păstreze. I-se cere ca noianul de fapte devălmașe, cu sens sau fără sens, raționale sau neraționale, perindate pe marea scenă a lumii, să le prindă în cuprinzătoarea-i plasă și să le oglindească. Și, dacă poate, chiar principiul metafizic substanțial ce le stă la bază și le alimentează. Să capteze și condenseze în tiparele ei formele ce îmbracă fenomenele lumii și vieții, păstrându-le ca mărturie pentru viitor. Să sustragă — cum spuneam — foamei etern nepotolite a lui Cronos vieața ce se trăiește din plin, până la epuizarea-i totală, gata să alunece în imperiul morții.

Și, pe cât poate, se achită eroic de împovorătoarea ei sarcină. Face prometeice eforturi pentru captarea realității. Se străduiește din răspuțeri să salveze din ghiarele cataclismului cosmic cât mai mult, oprind devorării timpului o bogată pradă. Dar, herculianele ei bătălii cu timpul ce se pregătește să arunce giulgiul morții și uitării peste modurile existențiale în plină devenire și transformare se lichidează, mare parte, în defavorul ei. Pierde multe bătălii, iar victoriile câștigate, — dece n'am recunoaște?, — sunt importante desigur însă palide pe lângă cele ale lui Cronos. Fiindcă ea, cartea, operează cu fragmente statice, desprinse din devenirea planetară a vieții, cu solidele, ar zice Bergson.

Prinde, din devălmașa forfoteală a fenomenelor existențiale crâmpeie pe cari se grăbește să le închidă în colivii și sertare ca să nu-i scape. Desprinde din devenirea cosmică, din viața ce se transformă și se consumă, părți pe cari le izolează de totul din care fac parte și în care se încadrează organic, le îmbracă în formule și, astfel cristalizate și prezentate, sunt depozitate în case de fier, spre păstrare. Desparte fragmentul de isvorul lui original, oprește și captează devenirea într'un loc al ei, pescuiește o porțiune din ea, pe care o zăvorește sub lacătele slovei. — Ori, această manieră de a proceda, alterează — dacă nu total, în parte măcar — natura realității. Intâi, fiindcă prezintă numai *părți*, fulgurațiuni de moment, din tumultuoasa frământare a lumii și vieții; îmbrățișează din vârtejul faptelor existențiale doar crâmpeie separate, despărțite de totul cosmic, nu întregul. Doi, fiindcă ceea ce prezintă din realitate este static, oprit în mers și zăvorât, nu în plină mișcare: sunt crâmpeie de viață trăită, viață care s'a consumat, nu viața ce se trăiește, care este — prin urmare — în plin curs de desfășurare. Și, ca atare, cartea înregistrează și dozează ce s'a petrecut: notează experiența oamenilor de mare format, sau a grupurilor sociale, frământarea și tragedia lor interioară, adevărate insule din viața ce s'a trăit și s'a sbătut în ghiarele capricioase ale vârtejurii de forțe ce se înlănțuie în lume. Înregistrează mentalități și climate spirituale gata să apună sau apuse deja. — Incât, fiecare carte zăvorește între rândurile ei o experiență individuală sau colectivă, o viață de om sau de grup, așa cum a fost, cu mentalitatea și climatul ei spiritual, acum oprită în mers, crâmpei din viața cosmică, fragment din experiența umană totalitară, nu *total* — în plină mișcare și devenire.

* * *

Se designează acum sensul și măsura în care cartea poate fi un îndreptar pentru viață.

Tezaurieră a experiențelor individuale și colective, crâmpeie din cea planetară, oglindind părți statice,

moarte ca trăire reală în prezent, din viața realului, rolul ei se creionează și se circumscrie singur: nicicând climatul spiritual al cărții nu poate fi luat ca normativ *absolut* al vieții; nu poate servi drept decisiv povățuitor și animator al acțiunilor umane. Din mai multe motive, să le zicem — pentru sistematizare — trei. Întâi, deoarece cartea desprinde, omul sau grupul social, de viața reală, vie, urcându-l pe platoul vieții ce a fost, moartă, acum oprită în mers. Rupe contactul cu realitatea și situiază, sufletește, pe alt plan. Smulge rădăcinile ce leagă pe om cu viața reală, în plină desfășurare de trăire, punându-l în postura de admirator al unui crâmpei de viață, trăit de altul, strein lui; *îl plimbă printre morminte*. Firește, omul se încântă și slăvește viața din cărți, de multeori mai frumoasă decât cea reală, trăită de el, însă, în acest caz, admiră viața care a fost, viața altuia, se complace în amintirea unei experiențe. — Apoi, fiindcă livrescul implică o experiență trecută, consumată deja, bogată în trăiri și sbucium interior desigur, dar consumată în cadrul și conjunctura împrejurărilor temporale și spațiale când ea a avut loc. S'a desfășurat și epuizat prinsă în cleștele forțelor ce i-au patronat apariția și traiul. Ori, acele împrejurări, după toate probabilitățile, nu se mai repetă; și, nerepetându-se, experiența de atunci n'are valoarea de îndrumător pentru individ, ci este numai o *mărturie* despre ceea ce a fost iar dacă se ia drept călăuză, sunt șanse ca ea să ducă nu la succes, ci la bancrută, ceea ce s'a petrecut într'un spațiu și timp anumit nefiind actual în totul în alte epoci. — Și, în fine, factura spirituală a indivizilor și grupurilor sociale este variată: fiecare și-o are pe a lui, unică și caracteristică. Ori, luând slova cărții drept criteriu de comportare, înseamnă despersonalizare și contopire într'o altă formă de viață, streină, decât cea naturală, viețuind prin ea, ceea ce este sinonim cu o deteriorare și abolire a ființei proprii. Fiecare individ, conform structurii sale, este ununicum și, ca atare, constrâns să-și poarte crucea după prescripțiile ei. Cartea, firește, îi dă ceva, dar nu

total. Nu poate, mai ales, înăbuși viața vie: viața deține primatul în detrimentul livrescului; prezentul în dauna trecutului.

Incât, slova cărții, respectată și urmată literă cu literă, normele de conduită și climatele spirituale livrești realizate fidel, servesc nu ca neînșelător îndreptar, ci alterează viața și o corup, impunându-i o haină streină și o constrânge să urmeze căi șubrede cei duc, peste prăpăstii adânc căscate, la un țel efemer, fără valoare.

* * *

Și totuși, cartea poate constitui un normativ pentru viață, dacă nu i se exagerează rostul și eficacitatea. Nu un normativ *absolut*, care trasează în amănunt — ca un regulament — căile de urmat, ci unul *relativ*, mai modest dar trainic, lucrând prin binevoitoare sfaturi, consultative directive. Livrescul poate da *sugestii* pentru viață, nu să fixeze norme rigide; are precăderea să indice drumuri de luat, dar nu să silească precipitarea drumetului. Livrescul trasează doar linii mari de conduită; amănunțele și cotiturile rămân la aprecierea vieții. Căci, în cele din urmă, tot tumultul vieții este cel forte.

Cititorul de cărți are libertatea să desprindă din comoara de idei și sentimente dozate în carte *sugestii și indicii* pentru propria-i viață. Desface din galeria experiențelor ce i-se înfățișează mărturii de conduită și modele de imitat: după viața altora își modelează și îndrumează propria-i viață. Se scaldă în înțelepciunea slovei, ca să ia datele ei drept puncte de plecare în comportare; trambulină pentru saltul în marele Ocean al vieții, încorporându-se în el; suport ca să lupte cu șanse contra intemperiilor lui. — Eficacitatea sugestiilor se rezolvă însă numai prin adâncirea în clocotitorul vârtej al vieții trăite real. Dau roade când nu se pierde legătura cu concretul, cu trăirea intensă pe plan real, ci cartea servește ca priză a realului și sugestia se pune de acord cu tumultul vieții, atunci când realul e modelat

de livresc, iar livrescul se lasă umplut cu conținut vital: *se opereze* — prin urmare — *o asimilare între livresc și vital*.

Cititorul copleșit de povara cărții și strivit sub apăsătoarea greutate a livrescului, pierzând contactul cu realul, cu viața vie, tumultuoasă, devine nu inadaptabil, o epavă pe valurile vieții. Cartea, atunci, departe de a fi o bună călăuză, se transformă într'un adevărat pericol: falsifică viața și o omoară înainte de a fi trăită.

* * *

Livrescul, prin urmare, își menține justa valoare ca normativ al vieții când se mărginește la rolul modest dar eficace de înțelept sfătuitor. Nizuind să depășească acest rol, voindu-se croitor de destinuri, riscă să piardă partida, făurind efemere jocuri de artificii cari falsifică viața, omorându-o, prin artificiala, — de împrumut, — haină ce o silește să îmbrace. Slova și climatul livresc sunt faruri luminoase către țărmul salvator pentru navigatorul ce se sbate cu intemperiile oceanului doar atunci când, urmând indiciile lor, corăbierul manevrează așa fel asupra valurilor și obstacolelor litorale ca să ajungă la liman. Fără să țină seama de obstacole, cu toată lumina farului, soarta i-se pecetluiește. Ar păți ca porumbelul despre care grăiește Kant: crezând că în vid ar sbura cu o iuțeală mai mare, preconizează înlăturarea aerului, fără să-și dea seama că tocmai aierul — considerat de el ca un obstacol — este condiția sborului lui.

Ion Covrig-Nonea

Căință

Aud cum bate gândul la poarta amintirii
Și nimeni nu răspunde din turnul de ivoriu.
Copilăria trece prin apele privirii
Ca o canonieră pe un fluviu iluzoriu.

Mă chiamă lângă seară luceferii ca denii,
Acum la Sfânta Vineri, din vis și calendar,
Să răsfoesc în mine trecutul cu vedenii
Ca un copil cuminte printr'un abecedar.

O, ce se 'ntâmplă iarăș, în liniștea târzie
Când umbra mea înaltă se reazemă de lună..
E cineva pe aproape? Miroase a tămâie
Și clopote 'n cetate apocaliptic sună.

Sub cerga de 'ntuneric din inima Iudeii
Furioare lungi de stele s'aprind și iar se sting
Acolo sus e templul, dincolo fariseii
Cu nimburi de lumină ca pânza de paing.

Adorm lângă tăcere, epavele trăirii
Cu 'n epitală de stele ca spicele de lapte.
Și 'n timp ce cântă 'n mine coloșii amintirii,
Eu, Petru din cetate, plâng singur lângă moarte...

George Fonea

Neguțătorul de slovă

După ani de peregrinare, reîntors în târgul de care mă legau amintirile copilăriei, nu știu de ce pașii s'au îndreptat spre cheiul, unde, cu mulți ani în urmă, bătrânul neguțător de slovă își adăpostea, în dulapuri șubrede, cele câteva sute de volume.

Il căutam însă zadarnic; de curând pornise la drumul cel lung.

De multe ori pierderea acelor pe care îi socotim apropiați de noi, așterne tristețe peste suflet și nu arareori ne socotim stingheri în vieță. Moartea neguțătorului de slovă lăsase în mine un gol, pe care nu mi-l puteam lămuri.

Cum priveam întinsul apei, așteptam ca în alte dăți să apară după colțul uliței, incovoiat ca un semn de întrebare, legănat în mișcări greoaie, rezimându-se de baston, bătrânul meu prieten. Se înșiruiam în minte anii copilăriei, când singura bucurie era să stau în tovărășia lui, ascultându-i atâtea și atâtea povești din vremuri apuse. Moșneagul știa multe, cunoscuse pe mulți, citise mult și vorba lui molatecă te apropia sufletește, așa cum puțini aveau acest dar în târgul nostru. În toată ființa, în toată vorba și în privirea lui, găseai ceva din farmecul și ciudățenia marilor apostoli. Totdeauna am avut credința că negoțul pentru acest om era numai un prilej de apropiere cu mulțimea, pentru că de cele mai multe ori, vinderea unei cărți îi producea tristețe.

Pentru el, cărțile ce-i populau dulapurile, erau prietenii, în tovărășia cărora străbătuse vieță, prietenii cărora le purta o duioasă amintire, însăși lămurirea existenței sale. Nimic și nimeni nu le putea înlocui.

Ca ieri îmi răsare în minte datorința, pe care i-am drumuit-o în una din zile, de a-i cumpăra „*Cartea Psalmilor*“, tipărită în 1822, și când am căutat să pun în aplicare această dorință, ochii lui, senini ca cerul de vară, m'au privit rugători, și numai într'un târziu, mângându-mă, a prins să-mi vorbească:

— Mai lasă-mi-o. Vino peste câteva zile și o vei lua. Ii era desigur greu să se despartă de relicvele vieții, relicve pe care voia să le vadă în fiecare zi așa cum le-a știut întotdeauna, în același raft, în același loc.

Când negura nopții își croia drum spre oraș, bătrânul neguțător, îmbia cu privirea dulapurile lui dragi, rămânând timp îndelungat pironit locului, ca apoi, mâinile boțite de vremuri, să le închidă cu lacăte grele. Se mai uita în urmă de câteva ori, cu regretul că într'o zi se va despărți de ele și numai atunci își pornea la drum, cu mersul domol, corpul adus ca un semn mare de întrebare, rezemat pe baston. În noapte silueta lui se profila alene pe lângă ziduri și loviturile cadențate ale bastonului, păreau glasuri venite de aiurea.

Nimeni n'a știut de unde se pripășise în târgul nostru, după cum nimeni n'a știut ce vrea. El nu avea pe nimeni altul decât cărțile, și ele îi țineau locul unei familii întregi.

Eu am crescut cu neguțătorul de slovă, el a îmbătrânit cu mine, și fiecare zi petrecută în tovărășia lui a apropiat un suflet de altul așa cum multe se apropiaseră de al său.

Când am părăsit târgul, ochii lui au prins a se umezi și multă vreme nici unul nici altul n'am putut cuvânta. Mi-a strâns mâna prietenește, șoptindu-mi cu glasul tremurat: „*Cartea Psalmilor*“ o vei avea în ziua când te vei reîntoarce în târgul nostru...

...Și acum, când amintiri fugare se deapănă în mintea mea, în această zi mohorită, în clipa când trăiesc cu mine de acum zece ani, privind spre colțul uliței, aștept parcă să-l revăd pășind spre dulapurile sale dragi, rezemându-și în baston pușinul corp...

Cum s'a sfârșit am aflat în urmă.

În negura nopții a fost găsit ghemuit lângă dulap, în mână ținând „*Cartea Psalmilor*“ și privirea ațintită spre cărțile, ce-i fuseseră atât de scumpe.

Mircea Alexiu

Granița de vest

V. Români din Carpații Cehoslovaciei, Moravia, Silezia, Polonia, Croația și Slavonia în secolele XIV—XVI.

Elementul românesc se întindea în secolele XIV—XVI, mult mai departe de teritoriul Banatului, Crișanei și Maramureșului, până dincolo de Tisa în județele; Ugocia, Bereg, Ung, Abauj, Torna, Árva, Lipto, Trencsén, ținutul Zipsului, până în Moravia, Silezia și Polonia ¹⁾.

Românii din Ugocia sunt pomeniți pela 1387 și 1405 locuind în următoarele sate: Kriva, Csarnatö, Komlos, Széphegy, Turcz, Batares, iar la 1471 se face mențiune despre alte sate românești, anume: Szárazpatak, Alsó-gércz, Felső-gércz și Tarna ²⁾.

Istoricii unguri cari s'au ocupat cu trecutul județului Bereg, — ~~pe bază de cercetări de lăchive~~ — ajung la concluzia că Români au fost așezați aici înainte de venirea Ungurilor, întinzându-se până în regiunile Munkács-ului Beregszász-ului și Hátszeg-ului ³⁾. Mulți dintre Români județului sunt ridicați la rangul de nobili, cum e cazul românului Bielce, care întemeiază aici în veacul XIV comuna cu acelaș nume, unde la 1343 își are reședința Crăciun „românul“ ⁴⁾.

Situația politică a Românilor din județele Bereg și Ung, în veacul XIV ajunge tot mai privilegiată, de pe urma legăturilor de rudenie încheiate între familiile domnitoare din Ungaria și Polonia. Amândouă țările leagă o tot mai strânsă prietenie, iar județul Bereg — socotit o vreme pământ liber

¹⁾ Réthi L.: *Az oláh nyelv nemzet és megalakulása*. N. Becskerek 1890 pag. 213—214.

²⁾ Csánky D.: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak, korában*, Budapest 1890, vol. I. pg. 430—433—435. „Szárazpatak... vila volachalis... valleszáka“.

³⁾ Lehóczky T.: *Adalékok az oláh vajdák és orosz kenézek vagy soltészok és szabadosok intézményéhez hazánkban*. Tört. tár. an. 1895 pg. 155.

⁴⁾ Mihali T.: *Diplome maramureșene*. Sighet 1900, pg. 19. 20. „Karachyno olakó“.

cași Maramureșul — devine proprietate regală, formând de obicei averea personală a reginelor Ungariei. Românii prestau regilor o mulțime de servicii cu ocazia diferitelor călătorii făcute în aceste părți, îndeosebi apărând granițele. Credința le-a fost răsplătită prin donații de moșii în județele; Bereg și Ung, pe cari le-au primit dela regii; Carol Robert, Ludovic cel Mare ori dela soțiile lor ¹⁾).

Elementul românesc alcătuita și în aceste județe, peste unele teritorii „districte“, conduse de voievozi aleși din mijlocul populației²⁾. Voievodul era domn și judecător în toate diferendele ivite între supușii săi, și numai în cazuri grave se putea face apel dela judecata lui, la cea a regelui.

Voievodul era dator la anumite epoce ale anului, să adune dela supușii lui impozitele destinate regelui sau reginei, cari variau dela ținut la ținut³⁾. Păstorii români din lungul Carpaților nordici, apar în documente scutiți de dările pe cari le plăteau celelalte populații, ei fiind datori să achite impozitul numit „stronga“ slăpânilor lor⁴⁾. Strângerea dării „stronga“ se făcea de obicei la Rusalii din partea cnezilor numiți „strongatores“, sau ai trimișilor domnilor de pământ, atunci când păstorii nu trăiau pe moșiile regelui⁵⁾. Darea consta din a douăzecia parte din numărul oilor, de aceea se și numea „vigessima ovium, census Valachorum, sau vigessima ovium stronga dicta“⁶⁾. De acest impozit nu erau scutiți nici cnezii satelor, însă ei plăteau cu ceva mai puțin decât supușii lor.

Românii Nicolae și Maxim, sunt așezați pela 1330—34 în apropierea râului Ilosva (Iliușa), stăpânind un teritoriu

¹⁾ Csánky D.: op. cit. pag. 410 „Végül a már oláh eredetű rokon Bilkei, Ilosvai, Komlói és Lipcsei családok a megye keleti vidékén...“ Mihali T. op. cit. pg. 55.

²⁾ Iancsó B.: A román nemzetségi törekvések története. Budapest 1896, vol. I. pg. 299 „Hasonló román területekre akadunk a Bánságtól északra is, Arad, Zaránd, Bihar, Bereg és Marmaros megyében a melyek a középkori oklevelekben gyakran szerepelnek román vajdaságok vagy kenézségek neve alatt“.

³⁾ Szabó B.: Az oláhok eredetéről. Győr 1865, pag. 60—61. Iancsó B.: op. cit. pag. 235.

⁴⁾ Takács S.: Rajzok a török világból, Budapest 1915, vol. II. p. 298

⁵⁾ Takács S. op. cit. 304—307.

⁶⁾ Takács S. op. cit. pag. 296, 301.

vast, unde și-au întemeiat o comună nouă Iliușa-Mare, dela care și-au primit mai târziu și numele de familie. Regele Ludovic la 1350, dăruiește cnezatul satelor românești Lipcese și Zelemezeu (Hernicse), românilor: Saracin, Nicolae, Valentin și Luca, fiii lui Crăciun¹⁾. Cnezatul comunei regești: Felsev-Nereslenche, așezată în apropierea râului Taraz din comitatul Ung, e dăruită la 1371, fiilor lui Stanislau: Sandu, Ioan, Stefan și Nicolae „pe lângă drepturile scutințele și datorințele îndătinat²⁾“. Tatăl lui Stanislau, a purtat oficiul de voivod al Românilor de pe domeniile reginei Elisabeta „woywoda olahorum reginalium“. Unii din acești frați, la 1389 primesc posesiunile Laaz din Ung, iar în Bereg satele Cămpulung, Cușnița și Cheresche³⁾. La 1520, în județul Ung e pomenită localitatea Oláhremete⁴⁾.

Diploma reginei Elisabeta dela 1364, este de mare importanță pentru viața Românilor din Bereg. Ei se plâng de modul neuman și tratamentul mașter ce li-se aplică din partea organelor administrative, cerând să li-se facă dreptate. Regina ordonă funcționarilor, ca pe viitor să le respecte Românilor vechile drepturi și privilegii, să li-se dea voie să-și aleagă singuri voevodul lor, care să decidă în toate diferendele și neînțelegerile populației, după vechiul obicei și drept valach⁵⁾.

Ceva mai târziu, la 1370, apare a doua diplomă, în urma noilor plângeri înaintate curții regești de către Românii județului, în care act regina îi numește „valachii mei“ și unde din nou poruncește, ca pe cei cari locuiesc pe moșiile ei ni-meni să nu-i judece fără numai voevodul lor⁶⁾.

¹⁾ Mihali T. op. cit, pg. 29 - 39, „*fidelium olachorum nostrorum confidentes*“.

²⁾ Mihali T. op. cit, pg. 64.

³⁾ Mihali T. op. cit. pg. 94 - 95.

⁴⁾ Csányk D. Magyarország. földrajza vol. I. pg. 397.

⁵⁾ Mihali T. op. cit. pg. 55, „*annuimus eisdem wolachys nostris, ut woywodam quem communitas wolachorum, habere voluerit, liberam eligendi et preficiendi habeant facultatem, qui omnes causas inter ipsos exortas iudicare debet et fine debito terminare...*“

lancsó B. op. cit. pg. 231.

⁶⁾ Mihali T. op. cit. pg. 63 - 64. „*Volacorum nostrorum Comitatus de Beregh annuentes commisimus ut super factis possessionum, quos ydem a nostra tenent maiestate in quibus nunc residenciam facere discuntur, Comes noster, et in alys causis minoribus Woywoda Wolacorum de prefato Comitatu de Beregh eisdem valeant et possint iudicare...*“

Aceleași drepturi le-au fost acordate și Românilor, cari locuiau pe valea Iliușa (Ilosva) în sus, până la poalele muntelui Hoszuhát, unde-și aveau întemeiate următoarele sate: Dragabartafalva, Medencze, Ardánháza, Hátszeg, Zavidfalva, Kerepez, Lánfalva, Sándorfalva, Stánfalva și Kendereske, cari alcătuiu împreună o „Craină“, un ținut aparte, cu oarecare independență în ce privesc raporturile locuitorilor lui Români, cu cei din restul județului ¹⁾.

Diploma regală dela 1378, dată pentru Români din această Craină dispune, ca în toate neînțelegerile ivite între ei, fie că e vorba de chestiuni personale, ori de înstrăinări de averi, ei să nu fie aduși în fața instanțelor județene, ci să fie judecați numai de către voevodul lor, asistat de comitele județului Bereg²⁾.

Funcționarii regali la 1456, au căutat să le răpească aceste privilegii. Reprezentanții satelor Crainei vin la Munkács, unde se plâng Elisabetei Szilágyi despre nedreptățile ce li-se fac, în deosebi la încasarea dărilor, când funcționarii nu vreau să țină seamă de vechile lor scutiri. Elisabeta Szilágyi dispune, ca pe viitor locuitorilor Crainei să li-se reducă numărul anual al oilor de dare, dela 12 la 6, iar funcționarii să încaseze zeciuiala dela ei, nu numai în bani ci și în natură. Pe cnezi nici un funcționar să nu-i oprească în exercitarea drepturilor, iar Români cari se vor așeza în Craină dela data diplomei, timp de cinci ani, să fie scutiți de toate impozitele ³⁾.

Ioan Corvinul la 1493, primește în cetatea Munkács-ului pe voevodul Ladislau din Stánfalva (Bereg), care-i prezintă unele scrisori încercând să dovedească, că oficiul de voevod

¹⁾ Lehoczky T. Történelmi tár. 1890 pg. 167.

Hunfalvi P. Az oláhok története. Budapest 1894 vol. I. pg. 463—466.

Hodinka A. A Munkácsi gör.-kat. püspökség története. Budapest 1910, pg. 73.

²⁾ Iancsó B. A román nemzet törekvések története. Budapest 1896 vol. I. pg. 231.

Densuşan N. Revoluția lui Horea. 1884 București pg. 55. „Elisabetha.. kenosios et olachos nostros in nullis causis iudicare sitis causi exceptis publicis furtos, et latrocinio et criminalibus causis... siquidem autem. actionis contra ipsos habetis vel habuertitis in praesentia Comitiss de Beregh vel officialis eorundem olachorum progressi debeatis“.

³⁾ Lehoczky T. Történelmi tár. 1890 pg. 198.

il deține pe baza vechilor drepturi de moștenire. Poporul Crainei împreună cu cnezii însă, protestează contra afirmației voevodului, spunând că în ținutul lor, voevodul nu ajunge prin drept de moștenire, ci din vremuri foarte vechi este liber ales de către populație¹⁾. Privilegiile acestea le-au fost recunoscute și confirmate prin alte diplome de mai târziu, din anii 1523 și 1562²⁾.

Cnezii — cum rezultă din aceste diplome — aveau un însemnat rol, fiind adeseori întrebuințați în scopuri de colonizare, în deosebi acei cari erau așezați pe pământurile regale. Regele căuta să le mărească veniturile pe cari le încasau din satele supuse administrării lor, apoi acorda — el sau nobilii, — dreptul de cheneziat „jus keneziatus“, fie pe un timp nelimitat, fie pe viață cu dreptul de moștenire pentru urmașii lor direcți³⁾. Aceste acordări se făceau, sau că regele confirma pe cnezii existenți în această funcțiune, ori că îi împuternicea să întemeze sate noi „villas“ pe pământuri părăsite de locuitori, ori pe terenuri curățite de pădure⁴⁾. Cnezii aveau dreptul de a stăpâni o parte mai mare de pământ decât ceilalți locuitori, care era scutită de impozite, și pe care o puteau lucra cu ajutorul populației satului. Cei cari trăiau pe moșiile nobililor ori ale clerului, aveau mai puține privilegii decât cei de pe pământurile regale⁵⁾.

Cnezii unor localități, ca de ex. cei din Bubuliska, în secolul al XVI-lea au fost ridicați la rangul de nobili, iar cnezatul a primit numirea de „praefectura“, unde se rezolvau toate diferendele ivite între locuitorii satului. Ei aveau tot interesul de a fi nobilizați, fiindcă scăpau de anumite îndatoriri și impozite, întrucât cel ridicat la rangul de nobil se

¹⁾ Meteș Șt. Contribuții nouă privitoare la voevozii români din Ardeal și părțile unghurești în veacul XVI—XVII. Cluj 1922 pg. 1—2.

Petrovay I. op. cit. Századok an 1911 pg. 621. „Mind a Mármarosban mind Bereg vármegyében király birtokon valamint Ung vármegyében a Homonnai Drugeth család jöszágain letelepült oláhok — saját maguk által választott vajdák alatt állattok“.

²⁾ Lehoczky T. Törtenelemi tár. 1890 pg. 157, 165—167.

³⁾ Bogdan I. Despre cnezii români. București 1903 pg. 4 7.

Leon N. Istoria economiei publice la Români. București 1924 pg. 32—33.

⁴⁾ Leon N. op. cit. pg. 33.

⁵⁾ Leon N. op. cit. pg. 33.

bucura de anumite privilegii și scutiri, pe cari ceilalți nu le aveau. Ridicarea cnezilor la rangul de nobili a început sub Carol Robert, și se continuă până pela începutul veacului al XVI-lea ¹⁾).

Românii cari au venit cu oile și caprele la iernat pe moșiile prepozitivei din Turocz, în anul 1564, erau obligați să plătească la Rusalii „vigessima ovium“ ²⁾). La 1586 se spune despre ei „omnes valachi qui in montibus oves intertenent, tenentur dare vigessimam“ ³⁾). Coscrierea satului Lehoto (pe teritoriul cetății Murány), făcută la 1598 spune; „censum hi coloni solvunt valachorum idest a centenis singulis agnos tres, agnellos duos casseos tres, et pro censu annuo communiter brynsae tonnam unam“ ⁴⁾). Păstorii români s'au stabilit pe teritoriul cetății Toma, prin anii 1437—1510 în mai multe rânduri, aduși în deosebi de către nobilul Ștefan Sáfár Berencsi și așezați pe pământurile localităților: Szago, Nehotatele, Debreg și Szumogy ⁵⁾). Referitor la așezarea lor aci, rezultă din actele prepozitivei din Iászó că nobilul Berencsi stăpânul cetății era în proces cu prepozitura, pentru unele din satele de mai sus, și că Românii veniți au cauzat stricăciuni cu turmele lor „quorundam Valachorum per ipsos castellanos illuc adductorum oves ac alia animalia“ ⁶⁾). La 1510, o turmă întregă a valachului Marcu, a fost dusă de pe hotarul comunei Debrüd, împreună cu stăpânul ei în cetatea Torna, de unde a scăpat numai după ce a plătit o amendă de 150 denari ⁷⁾).

Listele de dare, alcătuite pentru comitatul Győr la 1427, pomenesc localitatea „Oláhpataka“, așezată pe valea râului Sajó ⁸⁾).

¹⁾ Leon N. op. cit. pg. 34.

²⁾ Acsády I Magyarország pénügyei I. Ferdinánd uralkodása alatt 1520—1564, Budapest 1888 pg. 214—215.

Takács S Rajzok a török világból, Budapest 1915 vol. II. pg. 302.

³⁾ Takács S op cit. pg. 302   ⁴⁾ Takács S. op. cit pg. 302.

⁵⁾ Dr. Toth Szabó P. Torna vármegye régi oláh telepei. Etnographia 1903 pg. 361—365. Ernyei I.: Oláh vagy valach? Etnographia an. 1904 pg. 256

⁶⁾ Dr. Toth—Szabó P. op. cit. pg. 361.

⁷⁾ Dr. Toth—Szabó P. op. cit pg. 361—362.

⁸⁾ Dr. Csányi D. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában, Budapest 1890 vol. I. pg. 142.

Actele prepozitiei din Lelesz, la anul 1374, fac amintire despre Români de pe moșiile ei, „ad silvas ipsorum ad poones ipsorum Imbregh et Nespes vocatos pertinentes veniendo 300 porcos quorundam olachorum... auferentes“ iar 1387 „unacum ad se pertinentibus specialiter cum Valachis ipsorum ad poones... Nagy-Tarchen et Beel vocatos“. O donație este făcută la 1393 „pro Gregorio filio Gregorii vajvode olachorum de Macaria“ ¹⁾). Români din localitatea Mezűbény sunt pomeniți la 1435 ²⁾).

Români, fie sub forma de păstori, ori ca populație statornic așezată în sate, s'au ridicat în evul mediu până sub masivul muntos Tatra înaltă, unde-i găsim pe teritoriul cetăților Árva și Lykava, la 1471 ³⁾). Ei îndeplineau pe teritoriul acestor două fortărețe, așezate aproape de hotarele Ungariei diferite servicii militare, ocupându-se în timp de pace, cu agricultura și păstoritul. Pentru serviciile făcute, cer regelui să le recunoască oficios vechile drepturi și privilegii. Matei Corvinul le ascultă rugăminta, și la 1474 — prin o diplomă — întărește drepturile și scutițele acestor Români, câștigate din vechime dela regii Ungariei ⁴⁾).

¹⁾ Hodnika A. A Munkácsi Gör. kat. pűspűkség története. Budapest 1910 p. g. 25.

²⁾ Hodnika A. op. cit. pg. 25. „A század folyamán felhűzodtak egész Marmarosig. A következő század elején, már nemcsak Marmarosban hanem Beregben, Ungban, sőt Zemplénben is említik őket okiratanak“.

³⁾ Acsády I. op. cit. pg. 214—215.

Gárdonyi I. Árva vármegye oláhjai Etnographia 1905 pg. 311—312.

Gagy E: Az Árvamegyei oláh, telepek kiváltságelvele. Tört. tár. 1910 pg. 186—198.

⁴⁾ Motogna V. Români din județul Arva An. lic. A Mureșan 1924—5 Dej. „Noi Mătiaș cu mila lui Dumnezeu Craiul Ungariei al Bohemiei etc. prin prezenta dăm știre tuturor celor ce se cuvine că, după ce am luat în stăpânire, parte prin predare de bunăvoie, parte prin asediu toate cetățile, fortărețele și orașele cari se aflau în mâinile lui Petru de Komorow, în comitatul Árva și Liptó, au venit în fața noastră, doi dintre Români acestui ținut în numele lor și al tuturor celorlalți Români, cari petrec pe posesiunile Knysy și Medzybrogy, aflătoare în dependența cetății Arva, precum și în numele celor cari petrec în posesiunea Dubowa, în dependența cetății Lykava și au arătat Maiestății noastre, că ei au avut din vechime unele libertăți, în cari ei și părinții lor au fost ținuți și păstrați până în timpul de față. De aceea ne-au rugat să ne îndurăm a-i ținea și păstra în drepturile și libertățile lor vechi. Ei spun că aceste drepturi și libertăți ale lor au fost următoarele:

Urmașii lui au căutat în mai multe rânduri să-i despoae de aceste favoruri, de aceia Români la 1564, înaintară o nouă plângere regelui Ferdinand, rugându-l să-i ia sub scutul

---

Întâi că în ce privește contribuția generală a acestui regat ei n'au fost obligați să plătească nimic.

Asemenea nu sunt datori să îndeplinească lucrări la cetatea Árva și Lykava.

Mai departe orice Român avea vreo pricină sau proces, trebuia să stea la judecată înaintea voevodului ales de către comunitatea lor și partea care nu era mulțumită cu judecata voevodului, avea voie să-și apeleze cauza sa la Maiestatea noastră, ori la castelanii cetăților amintite mai sus.

Asemenea pentru lucrurile lor proprii, pe cari le duceau la târg de vândut, ori le duceau din târg acasă pentru trebuință, nu erau obligați să plătească bir, nici vamă, în afară de lucrurile, pe cari le cumpăraseră pentru câștig.

Asemenea au avut îngăduința de ași paște și crește oile lor în pădurile cari se țin de cetățile Árva și Lykava. În acelaș timp au declarat și privitor la venitele și dările cari trebuiau să iasă din mijlocul lor, pe seama susnumitelor cetăți, și cari erau următoarele:

Întâi fiecare proprietar de oi trebuia din 100 oi să dea 5 la una din cetățile amintite, pe al cărui teritoriu petrecea. Tot asemenea după 100 capre 5 țapi. Apoi fiecare Român proprietar de oi era obligat să dea în fiecare an un caseum și un brâu (cingulum). Cei cari nu au oi, după fiecare bou pe care îl are, e dator să plătească o groșiță.

După acestea noi informându-ne mai deplin asupra celor precedente și dela alți nobili și locuitori ai acestui ținut, am primit relațiunea asemănătoare cu ale acelora. Români de aceia au fost scutiți dela plățirea contribuției generale, și n'au fost obligați la lucrările cetăților, pentru ca ei totdeauna să fie datori a avea armele necesare, pentru paza drumurilor, în deosebi arcuri de mână și prăștii. Și fiindcă e datoria lor de a apăra și păzi toate drumurile de cursele tâlharilor, hoților și ale altor răufăcători, ei au să călăuzească nevătămați pe călătorii pe cari fi vor da în grija lor castelanii cetăților amintite, de câte ori va fi nevoie. La vreme de nevoie, sunt datori să trimită după porunca castelanilor, tineretul în arme, după cum vor vrea împrejurările, pentru câteva zile, acolo unde vor zice castelanii. Afară de acestea dacă cineva dintre ei n'ar vrea să prindă armele întâia oară după dojană, va plăti castelanilor 6 oi, a doua oară dojenit șase, și a treia oară dojenit tot șase oi. Dacă însă și mai departe va nesocoti dojana castelanilor, și îndârjindu-se în sufletul său, nu va vrea să prindă armele, atunci toate bunurile aceluia să treacă în stăpânirea și la dispoziția noastră.

Asemenea am înțeles, că ei au voie liberă de ași paște și crește oile sau vitele lor în pădurile ce aparțin la zisele cetăți, dar așa că nimeni dintre ei să nu îngădue, ca oile sale să treacă peste un sfert de

său ¹⁾. De acum înainte îi vedem coborâți în rândul iobagilor, sărăciți cu totul, ne mai fiind în stare să-și achite impozitele pe cari le datorau regelui. Văduva lui Francisc Turzó, la 1576, ca să le ușureze soarta, intervine la regele Maximilian, cerându-i să-i scutească de dări pe timp de 4 ani, în schimb Români se obligă să repare drumul comercial ce duce spre Polonia ²⁾.

Pe teritoriul cetății Árva la 1614 se pomenește o așezare de Români înspre Galiția, în localitatea Suchahora, cari pentru serviciile militare făcute, erau scutiți de o parte din impozite ³⁾.

La 1437 prepozitura din Iászó se plânge că pârcălabii cetății Torna, împreună cu oamenii lor au stricat semnele de hotar între localitățile, Debreg și Somog, au ocupat o parte din pădure, și au pus stăpânire cu forța pe moșiile Szugó și Nehotatelke „eadem fenilia per ipsorum populus nec non quorundam valachorum per ipsos castelanos illuc adductorum oves ac alia animalia depascuit et conculcari... silvas quoque sine intermissione succidi et devastari fecissent“.

La 1438, regele Albert dă porunca comitelui județului Abauj și conventului din Lelesz, să fixeze hotarele dintre moșiile prepoziturei și ale nobililor din Torna „intra metas

---

milă departe, afară din pădure. Dacă cineva ar lăsa să treacă oile sale peste hotarele fixate mai sus, și din această cauză s'ar naște pagubă cuiva dintre colonii cari petrec în vecinătate, va fi obligat să plătească șase oi pentru paguba de acest fel.

Dacă cineva însă dintre ei și-ar mâna oile fără îngăduință pe pământul sau proprietatea altora, va fi pedepsit în felul acestora, cari fac asnmenea lucruri, după datina regatului nostru.

Noi acestea toate și la parte, intru cât ne-au fost expuse și relatate după adevăr, le încuviințăm, aprobăm și întărim, cu puterea și mărturia acestei scrisori, care am lăsat să fie semnată cu sigiliul nostru inelar, intru atâta numai că numiții Români, după cum li-e datoriu, și de aici încolo să plătească și să îndeplinească toate acelea, pe cari și până acum după drept și datină au fost obligați să le plătească și să facă“. Diploma publicată și în Tört. Tár. an 1910. Gagy I. și la Wenzel G. in: Magyarország mezőgazdaságának története. Budapest 1887, pg 331-332.

¹⁾ Motogna V. art. cit. pg. 6.

²⁾ Gagy I. art. cit. pg. 195-196. Motogna V. art. cit. pag. 7

³⁾ Toth-Szabo P. Torna vármegye régi o'áh telepei. Etnographia an 1903 pg. 361-365 și Alexici G. Coloniile române din comitatul Torna Conv. I. t. an. XXXIX pg. 307.

predii eorum Sugoew vocati, nec non quam plurima alia prata et silvas intra metas Jászow, Debregh et Mechenzeff pro se ipsis occupantes quosdam Valachos eorum in faciebus eorundem terrarum pratorum et silvarum... collocassent et residii fecissent¹⁾.

Prepozitura din Lelesz, la 1500 comunică regelui, că a făcut ancheta referitoare la jalba prepozitului din Jászó, care spune între altele, că pârcălabii cetății Gőlnicz, au prins caprele și oile unui iobag român al prepozitului²⁾.

Soția lui Mihail Révai, la 1566, se plânge că valachii de pe moșiile ei aflătoare în comitatele Nytra și Turocz, nu i-au plătit de multă vreme impozitele, de aceea a hotărât să-i alunge de pe aceste proprietăți, procedând tot așa cu cei din comitatul Zolyom³⁾.

Românii din localitatea Jákubján, sunt amintiți la 1492, când erau supuși cetății Lubló. La 1497 se dă voe birăului Petru să colonizeze Români în această localitate⁴⁾.

Despre Valachii din județul Trencsén, la 1567 se spune „solventes dominis terrestribus, census a singulis portio alii 4, alii 3 agnos” locuind în un număr de 22 sate, așezate pe teritoriul cetăților Lednicze, Besztercze, Hricsó și Budetin⁵⁾. Urbariul cetății Lednicze la 1600, amintește mai multe „pos-

¹⁾ Toth-Szabo P. art. cit

²⁾ Toth-Szabo P. art. cit

³⁾ Dr. Réthy L. Az oláh nyelv és nemzet megalakulása. N. Bacske-rek. 1890 pg. 215.

⁴⁾ Hermán O. A magyarók nagyösfogla'kozása pg. 151—3 „Peter valach — birónak” și la Venzel G op. cit pg. 330.

„Petrus Komita de Visnicz Regni Marescalcus Scepusiensis et Sandecensis Capitaneus quod attendentes destructionem villae nostrae Jakubiany in Districtu Lubloviensi, quae fuit per Theotonos et Sclavos antea possessa, volentis (statui) huius villae nostrae Jakubiany providere, provido sculteto Valacho ibidem Valachos locare admisimus, et per praesentes admittimus tali conditione, quod quilibet eorum de qualibet domo et quolibet agro unum florenum solvere tenebitur (et) praediales prout moris est in villis nostris Valachorum omnes simul solvere tenebuntur: videlicet unum florenum et unum temlo. (Si) etiam quis eorum gregem habebit, datiam ut moris est in aliis villis Valachorum ab iisdem ovibus et grege nobis solvere tenebuntur... Datum in Sándec feria secunda proxima post festum Nativitatis Beatissimae Virginis Mariae o. D 1497.

⁵⁾ Acsády I op cit. pg. 215.

sesio valachalis“, cari plăteau împozit din numărul oilor în fiecare an a douăzecea parte și pe deasupra un „cassem valachicum“¹⁾).

Românii din comitatul Borsod sunt pomeniți în veacul XV, avându-și centrul cel mai important orașul „Keresztes“, în frunte cu un voevod²⁾.

Populația românească de pe moșiile lui Gheorghe Thurzó din Bittse (Trencsén), ajunge în neînțelegeri cu ceilalți locuitori ai satelor, de aceea la 1616, domnul de pământ dă ordin primarului din comuna Kolarovic, să pună capăt certelor prin bună înțelegere, cu voevodul român³⁾.

Românii din județul Zemplén, sunt dovediți documentar încă din veacul XIII, iar cei din regiunea Zips-ului prin anii 1426 și 1513, când se pomeneste un „scultetus“ adică un cnez al valahilor din Vikarthy⁴⁾. Afară de cei așezați satornic în sate, se amintesc și alți români, cari își aduceau oile la pășunat, rămânând în acest ținut numai o parte din an.

Păstorii Valahi în județul Gyömör, își aveau în evul mediu, o organizație specifică intitulată „Valaszka Slobodna“, bucurându-se de mai multe privilegii, între altele „nu plăteau dijmă nici după miei, nici după bucate“⁵⁾.

Pe timpul domniei regilor Ferdinand I, Maximilian și Rudolf, Românii se aflau pe teritoriul cetăților: Selmezbánya, Körmöcz și Libetbánya, în regiunea de păduri ce se întindeau de amândouă părțile râului Garam, unde se ocupau îndeosebi,

¹⁾ Takács S. op. cit. pg. 303.

²⁾ Dr. Csányi D. op. cit. pg. 165-166 „Keresztes Universi Valachi in poss. Valachali Keresztes nuncupata. Valachi cives et hospites in oppido Keresztes.

E mezőváros lakosságának nagy részét eredetileg vándorló baromtenyésztő oláhok képezték, kik mind jobágyok e vidékre is eljutottak s több felé megtelepedtek már a nemes urak birtokain. Míg 1473-ban is megvolt azonban a joguk hogy barmaikat a Tisza mindkét partján legeltethették a nemesi birtokokon. 1456 pecsétet illetőleg czimert kapnak a királytól s ekkor föltűnnek vajdáik is, kik mezőváros korában is mint előljároik szerepelnek. 1471 ben azonban a király privilegiuma szerint egyedül a városi bíró és esküttek elé tartoznak peres ügyeikben“.

³⁾ Erneyi I. Oláh vagy valach? Etnográfia 1904 pg. 259.

Dr. Pechány A. A magyarországi totok. Budapest 1913 pg. 27-28.

Drăgan N. op. cit. pag. 218.

⁴⁾ Drăgan N. op. cit. pg. 337.

⁵⁾ Herman O. op. cit. pg. 189.

Erneyi I. Oláh vagy valach? Etnográfia 1904 pg. 260.

cu păstoritul¹⁾. Socotelile oraşului Bártfa în veacul XV, pomenesc pe teritoriul lui mai multe locuri unde se afla populaţia românească. „Item Olachis pro exploratione ad Bieczk“ la 1434 „Preconi pro expensis ad valachos fl 1“ iar la 1444 „Dedimus Valachis unum vas cervisiae pro... fl. auri 1 et 200 dem“²⁾.

Regii Ungariei în veacul XVI, au căutat să oblige pe Români şi Rutenii de pe teritoriul cetăţii Munkács-ului, la aceleaşi impozite pe cari le plăteau şi ceilalţi jobagi din ţară. Dieta dela 1572 comunică regelui Maximilian, că populaţia de teritoriul acestei cetăţi rămâne şi pe mai departe scutită de dijme aşa cum a hotărât diplomele regilor Matei şi Vladislav II.

Pătrunderea elementului românesc şi înaintarea lui în tot lungul Carpaţilor nordici şi nord-vestici, a început în veacurile X—XI, îndată după aşezarea Ungurilor în Panonia, când o parte din Români au trecut în stânga Dunării, ajungând până în comitatul Nytra. Acestora, mai puţin numeroşi, li-s'au adus mai târziu noi curente de emigraţie românească, pornite dinspre Ardeal, Maramureş şi şesul din stânga Tisei, în veacurile XIV—XVI³⁾. Pășunile fiind bogate în aceste regiuni muntoase iar populaţia rară, elementul românesc s-a aşezat de preferinţă în ținuturile prielnice păstoritului şi numai mai târziu, după statornicirea în sate, a început a face şi puţină agricultură.

Români din lungul Carpaţilor nordici şi nord-vestici, sunt pomeniţi în documente până în a doua jumătate a veacului XVII. Deacum înainte apar tot mai rar, fiind pe încetul denaţionalizaţi de către populaţia numeroasă ruteană şi slovacă⁴⁾.

Un manuscris dela 1813, care cuprinde descrierea judeţului şi cetăţii Árva, menţionează faptul, că aici erau odinioară multe „sate valache“, ale căror locuitori se ocupau cu păstoritul, bucurându-se de însemnate privilegii, câştigate din

¹⁾ Herman O. op. cit. pg. 167.

²⁾ Fejérpataki S. Magyarországi városok régi számadás könyvei. Budapest 1885 pg. 319, 344, 346, 391, 483, 486, 495, 506, 518, 601 606.

³⁾ Drăgan N. op. cit. pg. 192, 405, 588, 589.

⁴⁾ Petrovay I. op. cit. pg. 662.

vechime, între cari era și dreptul de a-și paște oile peste tot județul. Din numeroasele așezări românești de odinioară, la data de mai sus a manuscrisului mai era una singură „*possessio Dubova Valachorum*“¹⁾.

Românii pătrund, sub forma de păstori, în evul mediu, până în Moravia unde-i întâlnim în partea de răsărit a provinciei pe înălțimile dela Becva, împrejurul celor două centre Mesericium Valach și Rosnau, alcătuiind aici un ținut aparte, numit „*Valasska*“²⁾. Valahii din Moravia au trecut în Silesia, întemeind mai multe sate în împrejurimile orașului Teschen, regiunea purtând până în veacul XIX numirea de „*Walachei*“³⁾. Populația românească de aici, a luat parte activă la războiul de 30 de ani, apoi a participat la diferitele lupte purtate între anii 1657–1715 între Austrieci și Turci, până la 1600 făcând servicii de grăniceri pentru apărarea hotarelor dinspre Ungaria.

Numărul mare al „*Valachilor*“ din Moravia, și Silezia, a dat mult de lucru principilor locali în evul mediu, cari trebuiau să avertizeze populația slavă de concurența pe care le-o făceau păstorii noștri, meșteri vestiți în fabricarea brânzei, în tăbăcirea pieilor, și în industria casnică a țesăturilor de lână⁴⁾. Românii erau organizați și aici în cnezate și voievodate cari sunt menționate până în veacul XVI⁵⁾.

Terminologia toponimică dealungul Carpaților până în Moravia și Silezia, dovedește trecerea păstorilor români prin aceste locuri. Dela ei s'au păstrat până azi aici, o serie de

¹⁾ Gárdonyi A. art. cit.

²⁾ Urban Jarník I. Relațiunile Româno-Cehoslovace din trecut și viitor. București 1919 pg. 31 - 34, 38

Nistor I. Cehoslovacia și Români. Cernăuți 1430 pg. 268–271.

Dr Réthy L. Az oláh nyelv és nemzet megalakulása N. Beeskerek 1890 pg. 215

³⁾ Dr Réthy L. op. cit. pg. 214. „Az a vándoröszön mely az oláhság ősi sajátja Teschenig (Morvaország) vitte egyes, csapatait. Ott egy morva nyelvű vidéken a lakosság magát „*Walach*“ névvel különbözteti meg. egyébb morva nyelvű lakosoktól.“

⁴⁾ Nandriș Gr. Migrațiuni românești în Carpații Galiției și ai Moraviei. Graiul Românesc I pag. 99–104.

Nandriș Gr. Români din Carpații Poloni. Ramuri Drum-Drept XVII 1923 Nr. 6.

⁵⁾ Nistor I. op. cit. pg. 270–272.

numiri referitoare la păstorit cum e „merenda, salas, urda, vatra, zintica, vakesa, kлага“ etc¹.

Elementul românesc în veacurile XIII—XV, ajunge până în Polonia, fie ca păstori, fie aduși de către regi ori nobilime, sul forma de coloniști, din Maramureș și Ungaria²)

Despre Românii din regiunea râului San, la 1431 se spune că sunt „advenes de Hungaria“³).

Colonizarea, consta în înființarea de sate noi, organizate pe baza dreptului românesc (jure valachorum sau jure valachica⁴). Pe lângă alte privilegii, coloniștii români aveau dreptul de a fi judecați de către cnezii lor, plăteau dări mai mici decât ceilalți locuitori, la data așezării fiind liberi, abea mai târziu ajungeau în rândul iobagilor⁵).

Românii din Galiția sunt pomeniți în documente, încă din veacul XIII, iar în cel următor îl vedem stăpânind, cetățile: Sokolek, Scola, Swotryc și Braslaw din Volhinia⁶). Cele mai multe numiri de origine românească se păstrează până azi în circumscripțiile: Styrj, Sambor, Brody, Sanok, Colomea și Przemsysl, (figurând în documente încă din veacul XV—XVI, ceia ce arată marea arie de risipire a populației noastre peste Carpați în spre nord-est și est, până în Galiția și Lodomeria⁷) (Fig. 2).

¹) Drăgan N. op. cit. pg. 189—196.

Nistor I. op. cit. pg. 269.

²) Leon N. op. cit. pg. 51.

³) R. Rosseti. Pământul sătenii și stăpânii, în Moldova. București 1907 pg. 52. Erneyi I. Oláh vagy valach? Etnographia 1904 pg. 255—264.

⁴) R. Rossetti. Pământul sătenii și stăpânii în Moldova. București 1907 pg. 52—73. Leon N. g. op. cit. pg. 51.

⁵) Leon N. G. op. cit. pg. 52—54. Bogdan I. Despre cnezii românii. București 1903 pg. 4, 7.

⁶) R. Rossetti op. cit. pg. 52 Hunfalvi. P. op. cit. vol. II. pg. 314—20, 322—327.

⁷) Iancsó B. A román nemetségi türekvésék, története Budapest, 896 pg. 248. Dr. Rétthy S. op. cit. pg. 214. „Galicziában a XIII század óta, több ilyen oláh település nyoma marad fenn, úgy helynevek mint a lengyel és ruthén köznép nyelvére lenyomodott oláh hatásokban. Styrj, Sambor, Brody, Sanok, Kolomyja, Przemyśl, kerüetekben hosszú sora van olyan helyneveknek, melyek, arra mutattak, hogy Erdély és Moldva felül Galiczián végig huzodott nomád oláhság, mely később a nagyobb szláv elemben elzüllött. Ilyen helynevek Galiczia és Lodomériában: Kamionka voloszka, Kobylnicza Woloska, Akreszory, Krolik voloszki, Tyrawa voloszka, Wlaszovicze, Wolachowka, Wolochy, Woloszionka, Brustury, Fereskul, Ruszpeboul, Pekura stb.

Românii — dovediți documentar încă din veacul XII — ea o populație aparte, respirată în tot lungul Carpaților nordici, începând din Maramureș și până în Moravia, Silezia, Galiția și Polonia, odată cu secolul XVII, apar tot mai rar. Risipiți în massa slavă și ruteană, s-au desnaționalizat cu totul, prezența lor de odinioară în aceste regiuni o mărturisesc azi, doar numirile topice de munți, ape ori vreo localitate, slavizate și acestea în mare parte.

Intinderea elementului românesc în evul mediu, s'a făcut și înspre sud-vest și vest, până dincolo de Dunăre în Croația și Slăvonია¹⁾. Teritoriul locuit de Români în această provincie purta numirea de „Parva Valachia“, iar locuitorii erau numiți „Natio valacharum“ până în veacul XVI²⁾ Valachia Mică se întindea în părțile apusene ale Slavoniei dela Verovița, Pojega, Pacraț, Cutina, Subotcska, până la râul Lonia. Elementul românesc din această provincie — pe lângă grupa mai veche întâlnită aici de Unguri la așezarea lor în Panonia — a venit în mare parte dinspre Peninsula balcanică, la începutul veacului XVI³⁾. La anul 1597, găsim pe Români, așezați înspre sud-vest de râul Culpa, pe moșiile bogatelor familii nobile Zrinyi și Frangepan, apoi între râurile Sava și Drava⁴⁾. Un document, din archiva din Viena cu data acestui secol, menționează așezarea Românilor veniți dinspre Bosnia și Dalmația, în părțile Licei și Welebitului, apoi în Croația și Slavonia, Ogulin Bringe și Iezerani⁵⁾. Așezarea aici s'a făcut deo parte de teama Turcilor, cari cuceriseră Peninsula balcanică, de altă parte din nevoia de a găsi pășuni pentru turmele lor⁶⁾. Sunt și cazuri, când populația românească era chemată de către căpeteniile de oști austriace, și întrebuințată la apărarea granițelor. Păstorii români trecuți pe încetul la viața agricolă, trăiau aici sub conducerea cnezilor și voievozilor lor⁷⁾.

¹⁾ Pesti Fr. *Az eltűnt régi vármegyék. Budapest 1880 vol. II. pg. 207 - 11.*

²⁾ Dr. Réthy L. *op. cit. pg. 125.*

³⁾ Ieșan I. *Românii din Bosnia și Herțegovina. Arad 1906 pg. 50—51.*

⁴⁾ Szabó B. *op. cit. 34—40.*

⁵⁾ Ieșan I. *op. cit. pg. 40—41.*

⁶⁾ Dr Réthy L. *op. cit. pg. 125—126.*

⁷⁾ Szabó B. *op. cit. pg. 36—37.*

Regele Ferdinand la 1622, comunică organelor administrative din Croația și Slavonia să respecte drepturile și privilegiile Românilor din aceste provincii, iar la 1630 alcătuește pentru dânșii un „statutum valach“, în baza căruia erau împărțiți în trei căpitănate, fiecare având în frunte câte un conducător ales de către cnezii și bătrânii satelor, în ziua de Sf. Gheorghe¹⁾. Valachii primeau soldă pentru serviciile militare făcute, apoi în timpuri de pace erau întrebuințați, la tăierea întinselor păduri dintre Drava și Sava.

Dietele Ungariei, le-au șters mai târziu aceste privilegii, hotărând să-i colonizeze în alte ținuturi, în sate ridicate și destinate numai lor. În urma acestor dispoziții, o mare parte din Românii din Croația și Slavonia au fost așezați în Stiria austriacă, iar alții trecuți în județele din dreapta Dunării²⁾.

Biserica romană, pela 1641, a încercat să-i convertească la catolicism, trimițând în mijlocul lor pe călugărul misionar Rapael, care spune în scrisorile lui, că la această dată se aflau 11 mii de Români în dieceza Zagrabului, conduși de cnezi. Populația românească de aici a fost sprijinită bănește și de către Domnii Moldovei; Vasile Lupu și fiul său, de Dabja Vodă și Duca Vodă, cari sunt amintiți între ctitorii mănăstirei Opova de pe muntele Frusca-Gora³⁾.

Șt. Manciulea

(Va urma).

---

¹⁾ Szabó B. opt. cit. pg. 35--39.

²⁾ Szabó B. pg. 36--38. Dr Réthy L. op. cit. 126.

³⁾ Meteuș Șt. Istoria bisericii și a vieții religioase a Românilor din Ardeal și Ungaria. Arad 1918 vol. I. pg. 200--202.

CRONICI

Cezar Petrescu: Luceafărul, roman *)

Luceafăr nemuritor care vrăjește prin razele-i tremurătoare și dulci, infuzând sufletelor mistica chemare de vis a culmilor oferitoare de sublim, opera lui Eminescu predomină încă și azi spiritualitatea românească. Vraja chemării sale a creat și va crea în decursul vremilor nenumărată și nesfârșită serie de peregrini, cari ca și doritorii de a stăpâni vârful Everest, vor încerca cu greu, gustându-i farmecul proporțional cu înălțimea realizată, să fixeze în vârful piramidei gândirii și simțirii lui, steagul înțelegerii și posedării depline. Cercetătorii critici, cetitorii lor și ai operei lui se înscriază cu toții în această serie de înșeși ai înălțimilor spirituale. Și dacă tagma celor dintâi este mai apropiată de victorie, care odată câștigată îi va încheea seria, cetitorii se vor urma încă multe decenii, poate chiar secole, în dorința ascensiunii, căci orizonturile largi, oferite de culmile nfrățite cu nourii, sunt cele mai productive mijloace în cunoașterea tainelor lumii dinafară ca și a celei din lăuntru nostru.

O carte în legătură cu opera ori vieța lui Eminescu este un imbold spre această ascensiune, un prilej de reconfortare și înălțare spirituală, căci alătura de el, rămânând fiecare cu concepția proprie, chiar spre consolidarea acesteia, mai ușor putem pătrunde zăbranicul trăirii interne de fiecare clipă ca și al trăirii noastre veșnice. Dl Cesar Petrescu, fecundul și reușitul romancier al problemelor spiritualității românești, ne oferă în „Luceafărul“ (vol. I.), după multele cercetări științifice din ultimul deceniu, prilejul plăcut și neprețuit, de a trăi, alătura și 'n intimitatea copilului cu ochii scăpărători, copilăria plină de lumină a marelui poet, cu farmec de codru, de lacuri scăldate în lună, de bazme și legende. Episoadelor dela Ipotești, cu familia asprului Gheorghe Eminovici și a blândeii și buneii mame Raluca, prezen-

*) Vol. I. Buc. Edit. „Naționala-Clornei“, 426 pag. 95 lei.

tată cu mulțimea frământărilor proprii ca și cu cele ale Moldovei și Munteniei în anii 1860—70, în mijlocul cărei familii copilul *Mihai*, vagobond îndrăgostit de mărețiile și frumsețile naturii, apare adesea un motiv de îngrijorări, urmează viața școlară dela Cernăuți, pribegiile cu trupele de teatru prin Muntenia, Ardeal și Banat, viața de funcționar la „Botășani“, ca și călătoria la Blaj-Sibiu și București pe care poetul adolescent o face pe jos adesea desculț și nemâncat. Puterea de evocare a episoadelor, întrețesute în spiritualitatea epocii, este covârșitoare. Înlanțuirea lor firească, stilul curgător, împodobit cu scurte descrieri și analize sufletești, adeseori făcute prin dialoguri expresive ca și fondul țesut în cadrele documentelor la care nu se adaugă decât necesarul învierii lor, sunt esențialele calități, în „Luceafărul“ dlui C. P., cari te cuceresc atât de puternic, încât, terminată, cartea și mai ales anumite episoade din ea, se impun unei noi și noi recitiri și retrairi. Având un material dat: viața de orgolioasă luptă între bine și rău, carne și spirit, între aspirații și realitate, luptă cu enorm de multe căderi și înălțări, pe cari le încumbă poetului tirania și adversitățile mediului, vrând s'o urmeze în desfășurarea ei reală, autorul n'a putut înjgheba, în cadrele ei, o intrigă specifică romanului. Lucrarea își suține însă interesul, într'un mod special prin aparițiile, străluciri de „săbie de Toledo“, ale geniului în germen, cu toată problematica lui, în eul copilului minune. Un exemplu la întâmplare.

„A fost ceva foarte frumos, Harieto. Mai întâi pe cer parcă se dădea o bătălie, cum spuneai tu odineaori... Dar bătălie între senin și întuneric; așa era... Imi era și mie frică de ploaie și de trăsnete, însă vream numai decât să ploaie... Stăteau florile cu fruntea la pământ...

— Florile n'au frunte! îl îndreptă Harieta.

— ... cu fruntea la pământ. După ce-a trecut șuvoiul toate au înviat... Rândunelele sburau sus-sus, până ce nu se mai vedeau cu ochii. Ai băgat tu de seamă că cerul nici odată nu-i mai senin ca după ploaie?... Mie îmi place furtuna și înainte, când vine; îmi place și după aceea, când a trecut... Parcă te temi cu toți copacii și cu toate florile ce

are să se întâmple, și tot așa te bucuri cu toate, după ce s'a răcorit vremea...

Numai de-un lucru, m'am întristat deodată, când mi-am adus aminte... Ploaia a intrat în pământ și a ajuns la Maria.

— Care Maria?...

— Sora noastră... Mai este altă Marie pe lume?... Vezi că nimeni nu-și mai aduce aminte de dânsa?... Tu, înțeleg... Când a murit ea erai mai mică decât fi Matei acum... N'ai de unde s-o mai știi. Dară ceilalți? Nimeni nu mai pomenește de dânsa... Era bună. Ea mă îngrijea și-mi istorisea povești... De câte ori plouă ori ninge, când e frig, mă gândesc că ajunge frigul până la dânsa... Atuncea simt o jale și nu mă mai bucur de nimica... Era bună și avea ochi ca mama" (pag. 45—46).

Dialoguri, desigur, nerămase în documente, dar create totuși atât de adecuat, spiritului frământat și sesizat al poetului, încât ai impresia unei desăvârșite realități, căci problemele, răsărind numai în multele dialoguri asemănătoare împrăștiate în acest volum, sunt tocmai cele cari mai târziu, susținute de lectura vastă și serioasă, formează osatura preocupărilor filosofice ale lui Eminescu. Ele vădesc, în ceace-l privește pe dl C. P., pe lângă superioritatea talentului de prozator, de mult consacrat, și o muncă de titan, în urma căruia romancierul a putut trăi în sine, ca într'o copie de film, vieța poetului cu tot specificul ei.

Din aceste considerente, câteva din cele multe pe cari le inspiră „Luceafărul“, credem că lucrarea dlui C. Petrescu este o *carte* rară, care aducându-i dânsului glorie, editurii laudă și cititorilor înfățișarea vie a unei vieți românești unice prin frământările ei, trebuie să fie citită și gustată de toți intelectualii cari poartă în sufletul lor efigia genialului nostru poet. Și efigia trebuie s'o poarte toți acei cari zic că simt românește. Căci sentiment național neadăpat la naționalismul de mare vibrație al lui Eminescu, ne pare ceva cu totul găunos.

N. Comșa

Literatura săsească ardeleană din zilele noastre*)

Revistele ardelenesti au poatecă datoria mai mult decât celelalte publicații românești, de dincolo de munți, să urmărească atent, și cel puțin anual, într'un bilanț literar separat, literatura confrăților minoritari. Numai cunoscându-ne reciproc valorile culturii, și cele literare, putem vorbi de o înțelegere dela suflet la suflet pe acest teren în viitor, între statul român, în granițele lui de azi firești, și celelalte seminții conlocuitoare. Trăim în spațiu apropiat, pe câțiva kilometri patrați întindere doar, și, totuși, la depărtări astrale (adjectivul nu-i ocazional, durere nici exagerare) lumi străine, închise, fără interferențe spirituale, privind în ograda vecinului de peste drum cu ură și fără înțelegerea sufletului, sub zăvoare. Înțelegerea reciprocă e posibilă numai printr'o cunoaștere adâncă, perfect realizabilă pe culmile duhului unde aerul e lipsit de tendințele, să zicem, centrifugale ale unora, orgoliul național, al celorlalți, și un anumit temblism specific de dincolo, pe de altă parte.

Literatura săsească e mai puțin cunoscută la noi, de pildă, decât ultima piesă bulevardieră franțuzească, sau cel mai recent cadril Gide-ian. Despre ceilalți minoritari, maghiarii, mai gălăgioși și febrili, s'au mai ocupat publiciștii români ajungând, și numai dela război încoace, la o antologie lirică alcătuită de Iustin Iieșiu, una de proză alui Ion Lupu, și la un studiu sintetic de istorie literară, sub aspectele cele mai variate dela eseu la gazetărie, frumos informat și competent scris (l-am numi în această privință epocal) al d-lui Prof. Ion Chinezu.

Pentru a informa cititorii din Patrie, succint și esențial, prietenul și profesorul Harald Krasser, ghidat de studiile anterioare, admirabile și acestea, ca și acel discutat astăzi, ale dlui Dr. Karl Kurt Klein, a tipărit în revista germană „Dichtung und Volkstum“ o schiță vastă, a literaturii sașilor ardeleni dela începutul veacului al XX-lea (intemeierea revistei „Carpații“ Gött, Brașov 1907) a brașoveanului Adolf Meschendörfer până în zilele noastre, anul 1935.

*) O schiță de Harald Krasser. Dichtung und Volkstum (Stuttgart, 3, 1935).

Acest studiu își grupează subîmpărțirile în jurul revistelor, firește mai importante, apărute în răstimpul celor 35 ani parcurși. De regulă publicațiile periodice, prin directorii lor, creiau un curent literar și o grupare, realizând, astfel, programul revistei, care, la „Carpații“ a însemnat ruperea cu tradiția impusă de generația Sighișoarei, științistă arid și pedant didactică, de zboruri scurte, naufragiată în banal și mediocritate. O, revoluție deci, la directorul lor, în lumea mică a celor 7 cetăți și pornită dela periferia lor cu aere de autonomie și obiectivitate. Redactorul a scris poezie și proză direcționând curentul ani de-arândul ca să devie, abea mai târziu, din estetizantul „Leonorei“, romancierul puternic al „Orașului din răsărit“ cu faimă și egal cu confrății din patrie, adevăratul, însfârșit, Adolf Meschendorfer, de azi.

Din cercul amintit relevăm pe Eduard Schullerus și Herman Klöss, lirici delicați amândoi, originali.

Câte visuri n'a curmat și aici anul 1914, ultimul al apariției Carpaților! Până la 1919 încetează activitatea literară a confrăților sași ca, după marele dezastru, să se reîntoarcă sub alte graniți într'o țară nouă, care trebuia să fie cum am visat-o noi din străbuni, mare și a noastră etern, găsindu-ne aici stăpânii cari am fost întotdeauna, pe ei minoritate iară, străfulgerați totuși de ideologii și curente noi, de mitul germanic apoi, al împărăției din lăuntru, aspațială, deci, cu, o misiune răsăriteană aici: întruparea ordinii germane la margini de haos slav.

Intre 1919 și 1921 apare la Sibiu „Ostland“ a lui Richard Ksaki, cu un program pentru zilele ei: înglobarea într'un suflet unic a fracțiunilor germane: bănățene, șvabe, basarabene și bucovinene germane, săsești transilvane, din noua patrie. Ksaki a fost un vizionar practic. Azi gândul lui frumos, care nu excludea o apropiere de majoritatea românească, îl continuă alții.

Scriitorii epocii lui, imediat post belică, sunt: Bernhardt Kapesius Ego Haiek; primul, prozator inteligent, cu problematică specifică ardeleană, adică: lupta între personalitate și mediul îngust, sufocant până la neurastenizare; iar al doilea, frânt între o muzică sumbră de cuvinte, ritm în odăjdii, simbolică și formă pură, un Stefan George din tinerețe.

Următorii: Oskar Wittstock, Ernst Küldbrandt, Iohann Platner, Anna Schuller-Schullerus, Hans Lienerth, sunt prozatori și poeți cu un tribut personal mai mic. Modeste. Și sinceri.

Ca orice fenomen literar, scrisul de veacuri săsesc trebuia să culmineze, în viitor, într'o personalitate excepțională, cu resurse bogate și autentice, de mărimea stelelor din patrie, poet și prozator, ea însuși justificând existența și tenacitatea unui neam. Poatecă apariția omului ar fi fost cu neputință fără zguduirea cea mare. Odată cu „Klingsor“ s'a ivit și Heinrich Zillich, și invers. Numele înseamnă o școală literară și-o personalitate puternică. Cititorul român îl cunoaște din încercarea lui de apropiere între neamuri, din teoria cercului lui, a transilvanismului, pe plan politic și spiritual, un Ardeal Elveție răsăriteană, imposibilă deci, ca orice fără aderențe organice (de pildă la noi Români există nostalgia Țării Noastre) suconbată în fașe. Nu mai putem stărui asupra lui H. Zillich, sunt suficiente credem sugerările noastre. El înseamnă, alături de Meschendorfer, Alfred Pomarius, Emil Witting, Erwin Wittstock o epocă nouă, care începe.

Sub influența, terorizantă aproape, a marilor literați germani, sugrumat de zări înguste, doruri ancestrale și localism îngust, acest popor onest și nobil suferă, în cântăreții lui, la patrat și intens nutrind, aici, sub zodie cerească și nostalgică, o împărăție a sufletului.

Dorurile lui toate le îndrumă domol și conștient spre o artă germanică, a legăturii cu solul ardelean însă, în cea mai mare iubire și recunoștință față de pământul care-i hrănește ne-o spune Harald Krasser, și nu știu de ce nu l'am crede, fără alte veleități de alt ordin efemer, și credincioșii unei Români mai mult decât tolerantă cum a fost colțul acesta de lume din vechi.

Andrei Ungheri

Școala de experiență din Blaj a Dlui Toma Cocișiu

Eforturile făcute de omenire, în momentele de grele încercări, pentru a-și reface viața și a-i da o statornică, solidă temelie, a luat ca punct de reper, întotdeauna, școala. S'a recurs la ea pentrucă școala este

marea modelatoare de suflete; este aceea care pregătește sufletele elevilor pentru ordinea socială unde i se cere să viețuiască încadrând tânărul în disciplina de grup.

Astăzi, când natura vieții sociale este iarăși destul de precară, ca pistă solidă de reformă se recurge la școală. Se cere o reformă a ei, ca prin ea să se ajungă la o temeinică reformă de ordin social și spiritual.

Ne găsim însă și aici în perioada tatonărilor. Se caută metode noi, pentru obținerea unor rezultate cât mai eficiente. Se caută acest lucru, fiindcă sistemele de educație moștenite din sec. XIX, nu mai corespund psihologiei copilului, nici pretențiilor sociologice moderne.

Printre obiecțiunile ce se aduc acestor sisteme — școlii vechi — sunt:

a) *Caracterul intelectualist*, care pune accentul mai mult pe instruirea individului, nu pe educația acestuia.

b) *Nerespectarea psihologiei copilului*; prin metoda pasivă ce se aplică în școală, se pune la încercare mai mult memoria copilului și nu se favorizează, spontaneitatea și interesul copilului.

c) *Nu respectă individualitatea copilului și nu-l pregătește pentru viață.*

Măsurile luate pentru îndreptarea acestor lacune, se cunosc în pedagogie sub denumirea de: metode, curente și sisteme noi în pedagogia contemporană. Numărul lor este mare și variat. Cele mai multe au luat naștere în școlile americane și în țările apusene. Foarte puține se cunosc în țările orientale și cu nimic original, exclusiv Rusia sovietică.

La noi în țară, încă s'au făcut câteva experimentări în acest senz. Se cunosc străduințele depuse de d-nii Gr. Tăbăcaru — Bacău, Radu Petre — Pitești, Toma Cocișiu — Blaj și E. A. Chencinschi — Cluj. Nici una însă, dintre aceste școli, nu aduce atâtea inovații ca școala de experiență a Dlui Toma Cocișiu din Blaj, care dela un timp încoace răspândește o largă luare aminte și devine tot mai des cercetată de oamenii școlii.

Acest fapt explică și justifică rândurile ce i se dedică aici.

*

Școala de experiență din Blaj, condusă de d. T. Cocișiu, funcționează cu aprobarea Ministerului de cinci ani de zile. Desigur însă că multe din ideile cari stau la baza sistemului d-sale, l-au preocupat demult și probabil într'o mică măsură le va fi aplicat și în școala veche.

D. Cocișiu a fost determinat, să părăsească tradiția școlii vechi și să abordeze noul drum, de aceleași nemulțumiri pe cari le-am semnalat la toți pedagogii moderni: convingerea că vechile sisteme de educație, nu corespund trebuințelor vieții de azi. Pentru aceea Dsa cere să se facă o schimbare completă a programelor și metodelor de până acum, adaptându-le la trebuințele vieții: „Învățământul să meargă alături de viața, cu manifestările ei zilnice, cu tendințele vitale cari întrețin viața, o domină, o dezvoltă, o înalță...“ (c. f. „Dărea de seamă asupra școlii de experiență“ a d. T. Cocișiu, în manuscris). Și în felul acesta concepută școala, spune d. Cocișiu, se poate face și în vârful unui munte, fără cărțile și mobilierul școlar obișnuit, căci va studia firul de iarbă sau arbustul ce-i cade sub simțuri, dela încolțirea până la putrezirea lui, etc. Adecă, în școală se va învăța numai ceea ce îi va fi copilului necesar în viață.

Aceste considerațiuni l-au apropiat pe d. Cocișiu de marii reformatori ai învățământului și în special de Jon Dewey, A. Ferrière, și O. Decroly, dela cari și-a luat o bună parte din sugestiile sale, fără a le copia însă programa și metodele. Cea mai mare asemănare, o are d. Cocișiu, cu Dr. Decroly, atât în ce privește programa de învățământ, cât și metodele. Dar programa d. Cocișiu, o depășește pe a lui Decroly în multe privințe: Ambii cer învățământul pe centre de interes, cari cuprind cam aceleași trebuințe, dar și Decroly, ca toți partizanii pasionați ai curentului său, au găsit numai trebuințe trupești; singur d. Cocișiu — un român —

a găsit și a stabilit în programa dsale și trebuințe sufletești.

La Dr. Decroly, trebuințele principale ale vieții sunt următoarele patru: 1. Trebuința de a se nutri; 2. Trebuința de a lupta contra intemperțiilor; 3. Trebuințele de a lupta contra dușmanilor și primejdiilor; și 4. Trebuințele de acțiune, de muncă solidară, de distracții, de înălțare (c. f. Amélie Hamäide: *La Methode Decroly*, deuxième ed. Paris, p. 15).

Programa d. Cocișiu cuprinde următoarele trebuințe: A) **Necesități sufletești**. I. *Iubirea de Dumnezeu* — cuprinzând: 1. credința, 2. poruncile, 3. jertfa și 4. rugăciunea —. II. *Iubirea de deaproapelui* — 1. adevărul, 2. dreptatea, 3. mila și 4. bunătatea —.

B) **Necesitățile trupești**, în număr de șase, cari se satisfac din *Natură* (dela: animale, plante, minerale) și dela *societate* (familia, satul, orașul). Acestea sunt: I. Hrana; II. Căldura; III. Lumina; IV. Apărarea; V. Munca; și VI. Podoabele. Programă cuprinde subcapitolele cu amănunte la fiecare trebuință principală (c. f. „Programul minimal“ Trebuințele vieții, Blaj 1933, editat de Școala de experiență din Blaj).

Primele cinci capitole din programa d. Cocișiu, sub o formă sau alta se găsesc și la Decroly și Ferrière (*La pratique de l'école active*), dar ultimul capitol, podoabele, nu se găsește la nici unul; pentru aceea voi arăta cuprinsul lui mai amănunțit.

Podoabele. A) **Natura** 1. *Animale*: Pene, piei, oase și fildeș, colori, mirosuri. 2. *Plante*: Colori și mirosuri, flori, parcuri și grădini, oleuri și lacuri. 3. *Minerale*: Aur, argint, pietri scumpe, colori și lacuri. B) **Societatea**. 1. *Familia*: Cusături și broderii, țesături, chipuri și icoane, ceramica. 2. *Satul*: cioplit artistic, armindene, expoziții, distracții, portul național. 3. *Orașul*: Expoziții, statui, parcuri și grădini, monumente, teatru, distracții.

Programă, în felul acesta întocmită, nu înlătură definitiv orarul, ca programa lui Decroly, dar introduce orarul mobil. Copiii își aleg ei singuri materia de studiat, după interesul și plăcerea lor — programa mini-

mală stă la dispoziția clasei, în acest scop. S'ar părea deja, că d. Cocișiu a dus școala la o libertate excesivă, lăsând completă latitudine fiecărui copil pentru alegerea materiei de studiat. Libertatea aceasta însă, este mai îngrădită: copilul *trebuie* să-și aleagă — și sunt deprinși în felul acesta — numai acele subiecte cari sunt potrivite cu timpul și mediul actual. S. ex., în luna Ianuarie, nu-și va alege nici un copil să studieze cucuruzul sau fasolea, ci va alege b. o. căldura, sau carnea, etc. Pe cât se poate, caută ei înșiși să-și aleagă materia de studiat, de așa manieră, ca o lecție să completeze pe alta. Odată ce un elev și-a ales materia de studiat, se înscrie cu subiectul la șeful clasei, spre a se ține evidență de planul de lucru al fiecăruia, și la termen să se prezinte cu lucrarea. În fiecare zi se discută un singur subiect — se poate însă, dovedindu-se interesul general, ca despre aceeași materie să se vorbească și mai multe zile.

Subiectul ales de studiat, se trece prin trei etape de exerciții, (conform instrucțiunilor programei oficiale, pag. 18, 19 și 20). Aceste trei etape de exerciții se găsesc aproape la fel și la O. Decroly (op. cit. pp. 17, 18 și 81) și d. Cocișiu nu le-a schimbat fondul absolut de loc, fiindcă așa sunt cerute de activitatea psihologică și mintală a omului.

Cele trei etape de exerciții, au la rândul lor subîmpărțirile cuvenite: I. *Observarea* — 1. Intuiția (științele naturale). 2. Măsurarea și calculul (geometria și aritmetica). II. *Asocierea* — 1. În timp (istoria). 2. În spațiu (geografia). III. *Exprimarea* — 1. În graiu (reproducere și memorizare). 2. În scris (compunere și gramatică, ortografie). 3. În desen. 4. Modelaj (lut, scândură, paie, carton, hârtie, pânză, sârmă, papură). Materialul necesar și-l strâng din: 1. biblioteca personală, 2. biblioteca clasei, 3. muzeul clasei, 4. galeria de tablouri, 5. excursiuni, 6. colegi și învățător.

Gruparea de mai sus permite cu ușurință respectarea principiilor herbartiene, acel al „concentrării“ și al „corelației materiilor de învățământ“, a căror supe-

rioritate este unanim recunoscută în lumea școlară. Totuși, d. Cocișiu, găsește că această corelație se face „de dragul materiilor“ și nu petru copil: adecă se fac toate asocierile posibile cu subiectul ce se tratează, fie că i-ar aduce copilului vreun serviciu, fie că nu. Pentru acea dsa aduce o ușoară modificare acestor două principii, numindu-le cu un nou termen, mai simplu, dar mai cuprinzător: *sistemul ideilor comune*. După acest sistem se caută la fiecare materie să se studieze toate obiectele de învățământ, întrucât i-ar aduce vreun serviciu elevului. Planul de lucru după sistemul ideilor comune ar fi următorul:

Din centrul de interes: *Hrana și plantele* — cucuruzul. I. *Munca individuală de informație și exprimare* — comportă: 1. compunere liberă, 2. desen liber, 3. modelaj liber. II. *Munca colectivă de dare de seamă, de lămurire, de intercalări*. — comportă: 1. Vorbirea liberă; 2. Aritmetica, probleme inventate de copil în legătură cu prețul cucuruzului. 3. Agricultură: cultura cucuruzului, ogorul american. 4. Gospodărie: mămăliga, făina, îngrijirea făinii, etc. 5. Fizică: frunzele și seceta, evaporarea, vasele capilare, etc. 6. Botanică: clorofila, poleizare, tăciuni. 7. Geografie: origina cucuruzului, Columb, etc. 8. Istoria: Meiul, mămăliga Dacilor, Fanarioții, cari nu primeau decât grâu și au înlesnit cultura lui în Țările române. 9. Higiena: Pelagra. 10. Invățământ civic: poliția câmpului. 11. Lucru manual: unelte pentru lucrările cucuruzului. 12. Lectură: vieața la câmp... 13. Cântul: La cules de cucuruz... etc.

Dupăce elevii și-au pregătit lecția, potrivit planului de mai sus, o expun în fața clasei. Elevul designat de șeful clasei, ține vorbirea liberă și dă lămuririle necesare, iar restul elevilor ascultă, iau notițe și pun întrebări unde sunt nedumeriți. Lecția odată tratată, pentru ziua următoare trebuie s'o aibă toți scrisă în caietele de curat, „caietul vieții“ și s'o prezinte șefului de clasă la control. Aceste caiete, țin loc de manuale didactice.

Lucrările mai bune se scriu pe tablă, se cetesc de către toți elevii, li se fac corectările necesare de fond și

formă — ortografie — și se dau publicității. Toate lucrările, (compuneri libere, desene, etc.) mai importante, fie individuale, fie colective, se publică în revista „Răsai soare“ editată de „Școala de experiență din Blaj“ și se află în al IV-lea an de apariție. Această revistă minusculă, n'are pretențiuni literare, ori de doctrină cum a fost incriminată de unii, ci tinde a răspândi metoda activ și creator, prin publicarea lucrărilor mai însemnate ale școlărilor. În pagina ultimă se observă adesea și „notele unui educător“ în cari conducătorii revistei fac diverse comunicări sau apeluri la părinții copiilor, ținând astfel legătura dintre școală și familie.

Dl Cocișiu, având materiile din programă grupate pe centre de interes și nu pe „obiecte“, exclude felul obișnuit de clasificare al școlărilor. Certificatul ce dădă cuprinde notele în cifre și este mult mai simplu decât al Doctorului Decroly. Iată un certificat a Școlii d. Cociș.

CONTRIBUȚIE LA FIȘA INDIVIDUALĂ

Către Părinții lui

Ion M.

Fiul DV. încredințat mie să-i fac educația școlară, dela începutul anului școlar a dat dovadă că are:

1. Observarea directă la nota	8. 8.
2. Judecată proprie „ „	8. 8.
3. Inițiativă personală „ „	8. 8.

Punându-și în funcțiune puterile de cari dispune, am constatat că știe să-și exprime sentimentele și ideile prin:

1. graiu (vorbire liberă) la nota	9. 9.
2. scris (compunere liberă) „ „	9. 9.
3. desemn (liber) „ „	7. 8.
4. modelaj (creație liberă) „ „	7. 8.

Blaj la . . . . 1934.

Diriginte de clasă :

Câteva observațiuni critice.

Majoritatea ideilor mai sus expuse, d. Cocișiu și le-a câștigat — de sigur după o îndelungată frământare — din cetirea pedagogilor clasici. Dânsul însă este un om sui generis în lumea școlară: pe când toată lumea elaborează teorii peste teorii, dar nu le practică, dl Cocișiu a făcut școală activă fără a-și întocmi în prealabil o teorie. Adecă a căutat să pună în practică teoriile bune auzite dela pedagogii clasici, după cum ne-o expune în broșura „Sugestiuni și practică“ (Edit. Blaj, 1934). În ce privește învățământul pe centre de interes, influența lui Ferrière, Decroly, Dewey, Claparede, etc. este evidentă. Totuși, meritul dlui Cocișiu nu se poate contesta, fiindcă și aici își are partea sa de originalitate: n'a imitat pe nici unul întocmai, a luat ideii pe cari le-a armonizat și le-a întregit cu trebuințele și aspirațiile de viitor ale copilului român.

A nu recunoaște eforturile depuse și realizările dobândite de d. Cocișiu în școala sa, am da dovadă de ingraturitudine. Munca sa a fost elogios apreciată, chiar de oficialități. Așa, regretatul inspector general al învățământului normal primar, N. G. Longinescu, în procesul verbal de control din Martie 1934, spune pe lângă altele:

„Experiența Dlui Cocișiu, nu e numai interesantă, ca tot ce se face din imbold propriu și pe căi nebătute de alții; dar această experiență prezintă câteva rezultate cari ar putea fi cu folos sistematizate și luate în considerație de toată lumea școlară — inclusiv autoritățile de control și îndrumare“.

Iar mai recent, un alt fruntaș al dăscălimii românești d. inspector general școlar C. Stan, în procesul verbal din 8 Martie a. c. scrie:

„Școala aceasta, care la început pentru unii a fost o nedumerire, pentru alții un semn de întrebare, iar pentru cei lipsiți de înțelegere, o pierdere de vreme, a ajuns o școală care nu trebuie să se mai numească școală de experimentare, ci de îndrumare, pentru întreg învățământul primar, pentru că experimentările au asigurat acestei școli un drum sigur. Din școală de experimentări a devenit astfel „școală de model“.

Ca orice sistem sau curent nou în pedagogie, și sistemul educativ experimentat de d. Toma Cocișiu își are însă avantajile și desavantajile sale.

Avantajile acestei școli sunt următoarele:

— Individualitatea și spontaneitatea copilului (prin alegerea individuală a materiei de studiat, luată din viața locală și studiată conform puterii de comprehensibilitate a fiecărui școlar), se respectă într'o măsură mai largă decât în școala obișnuită.

— Programă cuprinzând numai acele materii de studiat pe cari copilul le întâlnește în viața zilnică, se respectă principiul pregătirii pentru viață și se încurajează inițiativa proprie.

— Prin sistemul ideilor comune și orarul mobil, la acelaș subiect, se face o strânsă corelație între obiectele de învățământ.

— Printre lecțiile individuale, se fac și lucrări colective, pregătind copilul pentru viața socială — ca la Decroly. BCU Cluj / Central University Library Cluj

— Activitatea multiplă în jurul unui subiect, dă impresii mai puternice. Expresiunile noi câștigându-se în contact direct cu natura și valorile culturii, se pătrund mai adânc și se păstrează toată viața.

— Prin notările și observațiile colective ce se fac în clasă la lecția colegului lor, prin contraziceri, completări, etc. se formează spiritul critic și de observație al copilului.

— Iar directorul și învățătoarea fiind considerați ca niște camarazi mai vrâștnici, inspiră copiilor sentimentul de bunătate și păstrează o notă de familiaritate în clasă.

Desavantajile ce se observă la această școală ar fi următoarele:

— Studiind lucrurile după gustul copilului și potrivit sistemului ideilor comune, corelația se face numai între ideile cari deservesc subiectul ce se tratează, iar nu și între ideile aceluiăș obiect de învățământ; cum ar fi s. ex. în istorie și religie, mai multe lecții cari se completează unele pe altele.

— Atât pentru învățarea scrisului, cât și a socrtitului, trebuie să-i dăm copilului o anumită tehnică, fără de care învățământul nu se poate face; ori pentru deprinderea acestei tehnice, trebuie să procedăm tot conform metodei obișnuite, a treptelor herbartiene.

— Pentru studierea unei chestiuni — teze — elevul este îndemnat a cerceta anumite cărți de știință pe cari le află în biblioteci și cari de cele mai multe ori nu sunt făcute pentru creerul copilului; în acest caz un copil diligent își va frământa creerul până la oboseală, iar un copil mai indolent va da un lucru de mântuială.

— Studiind numai lucrurile ce ne vin în direct contact cu simțurile noastre — trebuințele vieții actuale — se dă un caracter prea utilitarist învățământului.

— Programa și metoda experimentată de d. Cocișiu, se referă numai la clasele mai mari, știutori de carte și trebuie completată cu o metodă pentru clasa I-a (a scricetului și aritmeticej, pe cari nu le admite în felul lui Decroly, dar nici în felul metodei oficiale).

— Și ultimul, dar cel mai important punct, care împiedcă — cel puțin pentru zilele noastre — încetățenirea acestui sistem, este lipsa de pregătire a învățătorilor. Pentru deplina realizare a sistemului de față, învățătorul trebuie să aibă o cultură generală apreciabilă, o tărie morală și pasiune pentru idealul ce-l urmărește școala sa, care să-l îndemne la o muncă stăruitoare și constructivă. Altfel rezultatele vor fi sub așteptări și sistemul condamnat.

Așteptăm ca Dl Cocișiu, în baza experienței ce o are, să-și sistematizeze definitiv ideile și practica făcându-o accesibilă și altora, cari doritori de inovații și progres, ar dori să-i pășească pe urme. Firește, după ce va căuta să înlătore neajunsurile pe cari le-am semnalat. Deocamdată, ca experimentare, școala Dsale are meritul începutului, iar inițiatorul și promotorul ei, sufragiul omagiilor noastre.

Tenea Aștilean

Michelangelo omul

Există o tendință de a prezenta în altă lumină decât cea adevărată figurile proeminente ale umanității, de a le diforma ființa lor reală în sensul unei „idealizări“. Ea nu e un capriciu de modă ci e caracteristică tuturor timpurilor.

Procesul se manifestă la contimporani printr'o înțreagă viață de legende, țesută în jurul cotidianului. I se atribue insului o mulțime de fapte sau atitudini, în scopul de a-l prezenta peste comun; iar acolo unde pasul lui profilează o urmă mai puțin estetică, mai puțin convenabilă gustului contimporan, îi retușează conturul sau o suprimă complet.

În cazul unei reclădiri a vieții pe bază de „documente“, o cenzură de eliminarea acestor greșări s'ar impune deci, deși de foarte multe ori rezultatul nu e nici satisfăcător nici adevărat, fiindcă nu ai mijloace pentru a delimita precis ce-i real și ce nu-i. Iar mai târziu, când firesc ar fi ca perspectiva adâncită în timp să elimine tot ce nu aparține adevărului istoric, intervine un nou fapt.

Motivul ce determină această reclădire, naște din admirație pentru operă. Contactul cu ea — singur posibil — provoacă, inconștient, un portret — desigur, tot idealizat — al omului ce i-a dat ființă, câte odată mai verosimil, dar aproape întotdeauna altul decât cel real. E fatal deci ca la confruntarea cu documentarul privind atitudinea insului în cotidian să nască o umbră a lui și să încercăm regretul unei neasemănări.

Dar opera, prin perpetuarea ei în timp, prin puterea magică ce o are, insistă și se repetă atunci din nou procesul de trădarea adevărului, după ce prima-oară s'a împlinit la contimporani.

Nu putem avea deci nici când un portret spiritual real al oamenilor mari.

*

Michelangelo a fost unul din acești coloși ai omenirii cari s'au ridicat prea mult peste obișnuitul „om

mare“. S'a scris o întreagă literatură privind vieța și opera lui. Ne-au rămas scrisorile lui, ale altora privindu-l, biografii, el încă în viață fiind. Și totuși un portret spiritual al lui încă nu s'a putut închea, deși a interesat de asupra curentelor de artă, tot timpul alor 400 ani trecuți. Neajunsul e datorat tocmai celor menționate mai sus.

Condivi, care i-a scris biografia sub directa lui grije, Vasari cunoscutul și lăudărosul biograf al Renașterii, Benvenuto Celini și alții nu s'au putut debarasa de povestirile ce circulau pe străzile Florenței sau Romei. Nu te poți mira, de multe ori, îndeajuns de creditul ce le-au acordat. Și ce e mai interesant e că ele mai târziu sunt luate drept fapte ce merită crezare, citate în lucrări cari trec între cele mai bune. Un fapt divers ca acela care i-a popularizat chipul împodobit cu o chivără de carton în care își fixa lanterna ca să poată lucra noaptea e citat în Gobineau, Romain Rolland, Herman Grimm și alții. Povestea provine dela Vasari și poate că a făcut ocolul Florenței sau Romei. Nu merită însă importanța ce i se dă nici chiar pentru a vedea în ea o căutare de efecte baroce și că e o invenție nereușită își pot da seama mai bine cei ce au cioplit vre-o dată piatra. Ne face însă să vedem în el un artist căruia nu-i ajunge timpul, deși e cunoscut faptul că treceau luni de zile în care Michelangelo nu realiza nimica și judecând după documente se pot determina adevărate crize de o durată și peste un an.

Tot atât de puțin verosimilă pare povestirea lui Vasari în legătură cu „Judecata din urmă. (M. a. ar fi reprezentat pe Biagio da Casena, maestru de ceremonii al Papei Paul III în infern pentru a se răzbuna pentru invinuirea că opera ar fi frivolă) sau cea privind pe „David“. Michelangelo a fost omul care n'a cunoscut compromisurile, nici calea șerpuită a diplomației și când nu-i lipsește curajul să trimită Papei misivă să se țină de cuvând (în 1506), e foarte probabil că nu se putea preta la replicile atribuite de Vasari. Cât privește chipul lui Minos (Biagio da Casena) el poate fi mai

curând socotit ca o svâcnire a goticului sau a țarilor de jos.

Sunt apoi câteva fapte cari azi ne îndreptătesc să credem că Michelangelo nu a fost strein de mișcarea reformatiunii bisericii dar nu în sensul lui Luther ci al lui Savonarola. Contemporanii evită vre-o lămurire fie de teama inchiziției, fie de dragul de a nu-l umbri. Legăturile cu Vittoria Colonna le interpretează ca fiind de dragoste (era trecut de 60 ani). Or e știut că pe aceasta numai rangul ei (a fost soția ducelui de Pescara) a ferit-o de inchiziție. Nu mai amintesc legăturile lui ciudate cu Tommaso dei Cavallieri, trecute și ele sub tăcere.

*

Biografia lui Romain Rolland ne familiarizează cu un Michelangelo bolnav, mereu deprimat, cu teama de moarte și oameni. O „contradicție izbitoare între un geniu eroic și o voință care nu era la fel, între pasiuni imperioase și o voință ce nu voia“. O suferință înăbușită, care vine din adâncurile sufletului, care roade fără încetare și care nu-l va părăsi înainte de a-l fi distrus“.

E un portret aproape de cel ce ni-l sugerează bustul în bronz realizat de Daniele da Volterra, elev și prietin al lui Michelangelo sau chiar de portretul lui Marcello Venusti.

Dimpotriva la Gobineau („La Renaissance“) din replicile ce i le atribue în câteva dialoguri Michelangelo apare tot atât de vehement și dinamic ca opera lui. Acesta ne face să bănuim la el o caracteristică foarte probabilă: răutatea, să-i zicem profesională. Exclue orice încercare de prietinie între el și alți artiști afară, sigur, de cei ce nu-i păreau primejdioși. Față de Leonardo, Bramante, Rafael, n'a putut avea decât răutăți și acuze și numai târziu, când moartea i-a înlăturat din cale, a simțit și el golul și regretul ce l'au lăsat.

În acest punct contrastul între Romain Rolland și Gobineau e izbitor. Herman Grimm încă vorbește despre o „voință violentă“ ce-l caracterizează pe Michelangelo

„dela început independent, urmându-și ideile proprii în ciuda părinților și maștrilor“, atât el cât și Gobineau fiind de părerea că singur Michelangelo putea înțelege pe rășboinicul și neastâmpăratul Papă Iuliu II.

Dar Herman Grimm în „Leben Michelangelos“ (apărută mai nou pe piață în traducere franceză) se fe-rește a-i contura personalitatea. Lucrarea prea vastă, e mai mult o istorie politică a Italiei sec. XIV și XV decât a vieții lui Michel-Angelo. Figura lui nu se poate urmări unitar, în foarte multe locuri luxul de date și amănunte fiind exagerat și fără a arunca lumină asupra lui.

Și poate tocmai nararea documentelor, fără vre-o tendință de a-ți strecura ceva voit de autor, te lasă să întrezărești printre rânduri pe adevăratul Michelangelo, cu necazurile-i familiare, cu o grije destul de serioasă pentru ziua de mâine, cu preocupări de a-și însura nepotul și a se vedea bunic și mai ales dârzenia cu care își apăra Florența, patria lui, contra tiranilor, conducând singur operațiunile pe San Miniato. De dragul acestei patrii uită tot ce au făcut și au iertat Mediceii pentru el, fiindcă ei erau aceia ce gâtuiau acum ultimele libertăți ale Florenței.

Lucrarea însă desvelește foarte puțin rezonanța ce o au avut evenimentele asupra operii lui Michelangelo. Este desigur o lucrare de istoria artelor dar ar fi umplut un foarte mare gol. Michelangelo nici azi nu e înțeles în majoritatea lucrărilor sale, cum nu e înțeles și cunoscut în cecece a fost ca om.

Virgil Fulicea

CĂRȚI ȘI REVISTE

Săptămâna cărții. Zilele, săptămânile sau chiar lunile închinare propagandei se țin, dela un timp încoace, lanț. Incepute, după cât ne amintim, cu »săptămâna laptelui« se vede că au prins rădăcini în sufletul nostru, fiindcă în curând — dacă se merge tot așa — 50 din cele 52 săptămâni ale anului vor fi ocupate în mod special.

Stai și te întrebi, după ce au trecut, care este rezultatul lor practic? Se rostesc discursuri — o cât de seci și inutile! — se cheltuesc bani cu organizarea lor, se promite marea cu sarea, apoi totul revine la normal, adică .. începe o nouă săptămână. Peste un an, alții le vor inaugura, cu alte discursuri, cu alte promisiuni și cu acelaș rezultat: nici un pas înainte, nici o realizare, fiindcă nu putem, sau nu vrem să realizăm ceva concret. Așa ne-am obișnuit: să trăim și să ne amețim cu vorbe.

A trecut și »săptămâna cărții« de anul acesta. S'a inaugurat cu deosebit fast în capitala țării, și mai modest în toate orașele și satele mai răsărite. S'a cheltuit multă cerneală și s'au debitat multe discursuri cu această ocazie. Peste tot s'a pus în evidență marea aport pe care-l aduce cartea în propășirea și afirmarea puterii creatoare a unui neam, publicul a fost îndemnat să cumpere și să citească, etc. Editurile au făcut sacrificii »enorme« reducând, pentru această săptămână, prețul cărții cu 20%. Scriitorii au dat autografe și s'au făcut ei înșiși vânzători: »Cumpără, domnule, o carte dela mine: 80 lei dela 100; 16 lei dela 20«. »Dau mai ieftin, duđuie, ai și-un autograf frumos«.

Intr'un cuvânt, peste tot entusiasm și voie bună. Din toate aceste fapte ale săptămânii cărții care trebuie să fie, după dorința M. S. Regelui o prăznuire a gândului și sufletului întregului nostru neam, desprindem înaltul gest de a se asigura scriitorilor o existență mai bună, prin înființarea unui cămin al lor și sincera spovedanie a dlui N. M. Condeescu președintele Soc. scriitorilor. Multora nu le va fi convenit această sinceritate, obișnuți fiind, ca la astfel de ocazii, să audă numai vorbe umflate și nesincere.

Să sperăm deci, că odată cu această solemnitate, obișnuindu-ne cu ruperea unei tradiții de vorbe vom păși la înfăptuirea unei alte tradiții: aceea a realizărilor.

Băjbăim încă în nesiguranța începuturilor. Mai ales când este vorba de carte și de răspândirea ei.

S'au adus acuzații, poate nemeritate, acestui neam. Că nu iubește cartea, că nu citește aproape de loc, și de aici atâtea nenorociri: scriitorii mor de foame; fabricanții de hârtie, editorii, tipograful și librarii sunt sortiți falimentului. Și, ca o ilustrare a acestor realități, se dau cifre alarmante în raport cu numărul populației, cu posibilitatea sau datoria de a ceti și cumpăra cărți: ediția unei cărți de literatură, să zicem 5000 de exemplare, abia dacă se desface în doi ani; o revistă — fie cât de bine scrisă — în cel mai fericit caz, are un tiraj de 3-4000 exemplare. Nu mai vorbim de cărțile de știință sau specialitate sortite să rămână în rafturi pradă moliilor și șoarecilor.

Care să fie cauza acestei stări de lucruri? Lipsa noastră de dorința cultivării sau altceva? În acest caz suntem un neam nevrednic și nedemn de o soartă mai bună. Dacă vina este în altă parte atunci trebuie s'o îndreptăm. Se citește ceva mai mult decât ne dau statisticile fiindcă o carte, asemenea banului, circulă. Circulă dela un cumpărător fericit la alți 10-20 de cititori fără posibilități ca s'o cumpere. Și trebuie să mărturisim cu durere: cartea este de multe ori un lux în sensul că nu ori cine are posibilitatea s'o aibă. Cum se poate pretinde unui salariat — învățator, preot,

sau profesor — ca din puținul-neîndestulitor traiului celui mai modest — să-și înjghebeze o bibliotecă personală, când prețul cărții este atât de ridicat! (Un volum de literatură, de 2-300 pagini costă între 60-100 lei iar o carte de specialitate 2-500 lei). Cred că ne învârtim într'un cerc vițios: editorul, dornic de câștiguri cât mai mari, se plânge de indiferența publicului; acesta de tirania editorului. Trebuie să se spargă odată ghiata, trebuie o îndreptare, într'un sens sau altul. Și fiindcă noi facem parte din publicul acesta hulit iată ce am dori:

1. Domnii editori să nu ne considere oi bune de despoiat, ci să binevoiască a ne pune la îndemână cărți bune pe un preț mai convenabil. Dece nu se încearcă acest sistem atât de frecvent în comerț: »bun și ieftin« dar aducător de venit, în locul falimentarului »scump și prost«?

2. Oficialitatea să înceapă organizarea unor biblioteci publice așa cum sunt în alte țări. Cred, fără exagerare, că suntem țara cu cele mai puține și mai prost organizate biblioteci din Europa. Pentru o mai bună organizare a muncii să se pretindă tipărirea Cataloagelor speciale ale bibliotecilor existente, fiindcă numai atunci se vor putea constata lipsurile de care sufer..

Biblioteca trebuie să fie un laborator deschis tuturor celor dornici de a se instrui *nu un simplu depozit de cărți închis cu 7 lăcate, fiindcă nici când o carte nu trebuie să fie o piesă de muzeu.*

Bibliotecile școlare trebuie deasemeni înregistrate cu cele neccsare (astăzi, cu mici excepții, nu găsești în ele nici strictul necesar cerut de programele analitice).

3. Să se tipărească apoi un „*buletin al cărții*“ în genul celui al editurii „Cartea românească“, în care să găsești tot ce se publică în fiecare lună în țară și apoi operele mai de samă din streinătate, în așa fel ca să nu afii de apariția unei cărți abia după un an sau doi. Acest buletin să se trimită gratuit bibliotecilor, librăriilor și instituțiilor culturale din întreaga țară.

Infăptuite aceste desiderate, pe care le socotesc ale tuturor, ne vom putea dispensa de anumite săptămâni și anumite discursuri. Sau, dacă am ținea cu orice preț la ele, am avea cel puțin mulțumirea sufletească să spunem că n'am stat cu mâinile în sân, așteptând, ca leneșul din poveste, să ne pice para din pom.

Veniți, domnilor oficiali, să ne urcăm noi după ea! Este mult până pornim?

V. Stoica

„Religia Strămoșilor“¹⁾. Anul 1934 ne-a dat cartea Diui N. V. Pantea: „*Legea Strămoșească*“. Anul 1935, cartea Părintelui Dr Nicolae Lupu: „*Religia Strămoșilor*“. Pe fond de istorie, ambele publicații, limpezesc o idee, tranșează un litigiu, înlătură o lacună.

„*Legea Strămoșească*“ e o ingenioasă combinație de documente, extrase fără vătămare a regulilor critice, din istoricii ortoxi, ca să vădească conținutul conceptului: »*legea strămoșească*«. Conținutul e preci-

¹⁾ Blaj 1935: Tipografia Seminarului gr cat. — Prețul 100 lei.

zat: »legea noastră creștină strămoșească este legea creștină romană, pe care au avut-o și — până în veacul al IX-lea — au practicat-o strămoșii noștri daco-romani în tot cursul procesului de formațiune a neamului românesc până la data amintită, și sub ascultarea bisericească de patriarhul Romei« ... »dacă le auzim acestea dela toți marii istorici și învățați ai neamului, atunci cum de se numește biserica românească de astăzi: „ortodoxă“ și „lege strămoșească“?« (Incheiere, p. 105).

„Religia Strămoșilor“ are altă amploare, altă procedură Sunt cercetări istorice cu o continuă revenire la profilarea credinței strămoșilor noștri. Acesta e timbrul cărții. În marele curent de evenimente, de cataclisme și prăbușiri, de renașteri și progrese, de invasiuni și stingeri de neamuri, de preocupare de tronuri și cupiditatea de stăpânire, curent cu mii de brațe și zeci de direcții, sufletul poporului nostru e ținut mereu în vedere, sufletul cu credința lui.

Sunt cărți de istorie care vreau să citească din trecut, din firea și mușchii sufletești ai străbunilor, destinele de mâine și rostul de astăzi al strănepoșilor. Sunt conjecturi, nesiguranțe. O istorie ce se ocupă cu destinele nu are decât un fel de citire: viziunea de dincolo... »il n'y a qu'une manière de lire cette histoire, c'est de mourir«.

Cercetările Părintelui profesor Nicolae Lupu au un alt obiectiv. Nu face prognosticuri, dar fără să intenționeze apelează la o mândrie de două ori romană: a sângelui și-a religiei. Cartea e o diagramă a atitudinii religioase a românilor începând din perioada formațiunii lor până în veacul al XIII-lea, ca să concludă: „Religia catolică în limba latină și sub forma romană, a fost religia strămoșilor noștri până după încreștinarea Bulgarilor, adecă până după veacul al IX-lea“ (p. 240).

*

Născuți din sevă Romană, locuitorii Daciei felix, au simțit căldura credinței latinilor, a credinței creștine, curând de tot, în epoca colonizării. »Documente grăitoare« sunt inscripțiile și mărturiile unor scriitori bisericesti, că »sâmburele creștinismului exista în Dacia Traiană, adus încă de primii coloniști“ (p. 29).

Cu începutul veacului al III-lea barbarii Goți coboară dinspre marea Baltică. Spre sfârșitul veacului, Aurelian le cedează Dacia, partea dinspre Nordul Mării Negre. Încreștinați, Goții dau Bisericii o mulțime de mucenici. Auxențiu din Durostor povestește despre arianul Got Ulfila care a predicat și în limba latină, pare-se băștinașilor de origine, de limbă și credință latină, strămoși ai noștri.

În Scythia minor, Dobrogea noastră de astăzi, Sinaxarele înșiră numele a 69 mucenici și mucenițe și a lor patru sfinți părinți ai bisericii.

În Dacia Traiană însă, creștinismul nu se generalizează decât prin veacul al IV-lea. »După veacul acesta, despre Romanii din Dacia Traiană putem să vorbim ca despre un popor în întregime creștin« (p. 56)

Un Daco-Roman, aprinsul sfânt Niceta din Remesiana, a învățat pe dârzii locuitori ai Daciei, să laude pe Hristos cu inimi romane, „*resonare Christum, corde Romano*“, după cum îl proslăvea Paulin de Nola,

*

Provincia Dacia Traiană, bisericește era încorporată diecezei Dacia din Illyricul răsăritean. Papa sf. Damas numește, spre sfârșitul veacului al IV-lea, pe episcopul din Tessalonica, de vicar al său peste Illyricum. Biserica strămoșilor noștri era așadar în acest timp »catolică romană«. Iustinian I, întemeie o cetate pe care o numi »Iustiniana Prima«. Arhiepiscopatulul înființat acolo cu învoirea Papii Vigilius, 535, care depindea direct de Roma, i se dădu jurisdicția asupra provinciilor pe care odinioară le avea vicarul din Tessalonica. Aceasta până la 640.

Astfel, rezumă autorul, »până la începutul veacului al VII-lea, biserica Daciei Traiane, ierarhicește depindea de scaunul Romei prin mijlocirea vicarului papal, fie din Tessalonica, fie din Prima Iustiniana; și prin urmare — până în acest timp — religia strămoșilor noștri a fost cea catolică romană, cu limba și ritul latin« (p. 88).

Slavii, Bulgarii s'au prăvălit asupra noastră; exilați prin masa vie a acestora de trupul țărilor latine, credința noastră a fost polarizată de atitudinea lor religioasă, orientată, la rândul ei după nestatornicia celei din Constantinopol. Ritul slavo-bulgăresc s'a introdus la poporul nostru împreună cu limba slavonă prin veacul al IX. Această operațiune s'a făcut sub o presiune externă și violentă, atât de concrecut ne era catolicismul latin (p. 137—140). Către anul 1000, »Valachii din întreagă Bulgaria« erau supuși patriarhiei din Ohrida, creațiune a Țarului Bulgar Samuil.

Prin patriarhul Leon din Ohrida, au participat la desbinarea de Roma, îndeplinită de patriarhul constantinopolitan Mihail Cherularie.

Capitolele XIX până la XXII inclusiv, desvălesc psihicul bizantin în dureroasa desbinare a bisericii Orientale de cea Occidentală. Oamenii au despărțit ceea ce Dumnezeu a voit să fie una. În vreme ce se pregătea aceasta, poporul nostru se găsea în perioada slavonizării.

Sub atâtea apăsări, sub atâtea violențe, neamul Roman dela Dunăre a mai avut o svăcnire de sânge și credință, mai vijelioasă de sânge decât de credință. Ioanițiu, încoronatul imperiului Valacho-Bulgar, se declară fiu și supus al Romei și al bisericii catolice romane. Asta la începutul veacului al XIII-lea. Divină nostalgie aceea a leagănului unei vieți ce te prigonește în veșnicie! În vârtejul de ginți și patimi Valachii au simțit-o, căci religia Romei era aceea a strămoșilor lor.

Așa se termină viziunea istorică a volumului: »Religia Strămoșilor«.

Un adaus de documente și un tablou sincron, ușurează citirea și rezumarea cărții. Pe lângă o lucrare istorică, autorul a reușit să ne dea și un text de apologetică.

Să abuzează mult și pe-o linie îngustă, de această sacră moștenire: »religie a strămoșilor«. Ca un ecou al mormintelor străbune, cartea Părintelui N. Lupu, ca și aceea a domnului N. V. Pantea, vine să ne îndemne la o cinste față de adevăr și dreptate.

Pr. I. S.

*

Roger Verceles: Căpitan Conan, roman, trad. de Mihail Sebastian. Ed. „Naționala-Ciornei“ — București, Lei 60. Războiul este totdeauna gândit cu groază. Și de cei cari nu l-au trăit, dar mai ales de aceia cari i-au dus greul, trăind prin tranșeele umede, uneori adevărate canale, sau târându-se printre șueratul gloanțelor și exploziile șrapnelor,

sau rămânând stărticați pe câmpul de măcel. Sunt orori cari obsedează multă vreme generația de după vreun războiu. Se creează o psihologie colectivă specifică, cu caractere distincte, care se poate obiectiva în felurile manifestări sociale. Și în primul rând prin literatură. *Nimic nou pe frontul de vest*, bunăoară a fost o drastică izbucnire a depresiei suflatești provocată de ultimul mare războiu, un protest împotriva unor atari grozăvii. S'a scos în evidență tot dezastrul pe care l-a produs barbara încăierare dintre popoară. În literatura noastră l-avem în acest senz romanul lui Cezar Petrescu, *Intunecare*. Războiul a sfârticat în floare o întreagă generație, reprezentată prin Radu Comșa. Generație care nu s'a putut bucura de izbânzile în domeniul național.

Și totuși romanul lui Roger Vercei, *Căpitan Conan*, care e un roman al războiului, prezentându-ne crâmpie din peripețiile armatei franceze dela Salonic, de după încheierea armistițiului, ne desvăluie o altă categorie de oameni: a acelor cari se complac numai în războiu, pentru cari lupta este condiție primordială vieții. Ne este prezentat războinicul prin excelență, al cărui suflet în timpul anilor de măcel a căpătat o conformațiune specială, încât devine un inadptabil după încetarea ostilităților. În loc să-l vedem deșgustat de grozăviile de pe câmpul de luptă, îl vedem din contră, inclinat pururea spre acte de eroism soldătesc. Atât căpitanul Conan eroul romanului cât și oamenii săi din *grupul franc*, reîntrați în vieța normală cu îngrădirile ei impuse de conveniența socială, nu se pot adapta, ci continuu vin în conflict cu autoritatea. Este o psihologie cu totul aparte, caracteristică îndeosebi vremurilor cavaleriești, dar pe care autorul acestui roman a știut s'o surprindă și în zilele noastre. Gândindu-se la liberare Conan izbucnește furios către prietenul său: — »Spune, ce se vor face acum, tipii cari nu sunt buni, decât să se bată, cari și-au dat seama de lucrul ăsta? Știi că sunt de ăștia!... Nu mulți, dar sunt... « pag. (143).

Și ceva mai în jos continuă în acelaș senz:

» — Eu cred că vor fi unii destul de sinceri și vor mărturisii, poate nu că regretă războiul, dar că n'au trăit cu adevărat, decât la război! Vor fi nevoiți să-și ascundă această mărturisire ca pe o boală. Și doară nu ei au cerut să meargă acolo!... Și pe urmă toată provizia lor de îndrăzneală, n'o să mai aibă la ce s'o întrebuințeze. Asta îi va înăbuși. Vor crăpa congestionati... « (pag. 144). Exact ceea ce s'a și întâmplat cu însuși eroul, căci ajunsese să aivă »o față atârând de grăsime, îngălbenită de gălbinare, pleoapele groase și grele, cutele bărbiei intrate în gulere. «Și gâtul! Gâtul cu pungi de grăsime deasupra gulerului, mersul de om bătrân « (pag. 24). Vieța tihnită nu i-a mai priit...

Interesul pe care romanul îl deșteaptă prin acest aspect al sufletului uman este susținut prin valoarea creației. Printr'un stil cu desăvârșire simplu, faptele ni se relevă cu o naturaleță impresionantă. Nimic nu pare căutat. Vieța izbucnește dela sine. Autorul parcă numai ne atrage atenția asupra ei.

Pentru noi mai are o lature interesantă prin faptul că acțiunea se petrece în mare parte la București și o parte pe malul Nistrului, unde

divizia franceză din care făcea parte Conan, se stabilise provizor, spre a ne ajuta împotriva bolșevicilor, și unde eroul deși arestat pentru un omor, mai are odată prilejul să-și deslănțuie pornirile războinice. E drept că nu tot ce se spune despre capitala noastră din acea vreme este de natură a ne măguli, dar nu putem învinui cartea, căci autorul n'a făcut decât să fie consecvent, păstrând până la sfârșit nota realistă. Și fără îndoială că a meritat cinstea care i s'a făcut prin decernarea premiului *Goncourt*.

Dis.

Mihail Șerban: *Idolii de lut*. Edit. „Cartea Românească”, București 1935

Romanul »Idolii de lut« ne mijlocește întâiul contact cu scrisul dlui M. Șerban; puținul ce spunem trebuie privit în consecință.

Un orașel din Moldova, în preajma războiului, cu gimnaziu, câțiva oameni înstăriți și foarte mulți în grea mizerie, bogat însă în copii, cari adunați în cete trăesc viață de hoinari, cu mici aventuri nevinovate lungite uneori până în noapte, este mediul în care se desfășoară fără sdruncinări și'n atmosferă romantică iubirea între profesorul Sava și Coca, precum și idealul celui dintâi de a înfăptui, aci, un muzeu istoric și arheologic. Celelalte personaje, Dinu fratele lui Sava și primarul, fată-sa — logodnica lui Dinu — ori avocatul Oscar Brânduș tatăl Cocăi sunt utilizate în roman nu pentru cunoașterea sufletului lor ci ca puncte de sprijin pentru dezvoltarea acțiunii care este de altfel cam slab țesută, așa ca din amintire cum mărturisește epilogul cărții. Andrei, ordonanța lui Dinu, este totuș schițat destul de bine în puținele pagini în care acționează.

Pe lângă simpatia față de viața micilor hoinari, autorul vedește însă în prezentarea lor, cu care împânzește întreagă cartea, o abilitate care ne-a dus, dela primele pagini, gândul la dl Ionel Teodoreanu. Nu știi dacă autorul și-a impus urmărirea vieții acestora și numai incidental și cea a oamenilor mari, ori invers. Ori cum găsim bun fondul, cărții — ca material — de aceea o putem recomanda tuturor. Incheierea problemelor însă într'un tot, din prezentarea căruia să reese caracterele vii și naturale ale personajilor lipsește, fapt care reduce mult din titlul de roman. Anumite sfortări fie de tehnică, fie de expresiune vădesc debutul autorului — cel puțin în acest gen. Desigur numărul observațiilor s'ar mai putea înmulți, dar nu intenționăm. Ceeace trebuie spus încă este faptul că atmosfera cărții, cam împinsă de autor spre melancolie, este totuși plăcută și spiritualicește constructivă.

N. C.